

Édes Anyanyelvünk

SZÖVEVETSÉGI
MELLÉKLETTEL

XXIV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM

2002. OKTÓBER

ÁRA: 100 FORINT

Bencédy József

Durvaság, trágárság mindennapi életünkben

Hosszú ideje vívódom, szóvá tegyem-e közéleti stílusunknak, mindenekelőtt a sajtó stílusának eldurvulását, durva és trágár szavaknak egyre gátlástalanabb használatát. Hogy mégis vállalkozom rá, annak talán elfogadható alapja, hogy négy évtizednél is régebben tanítok, részt veszek az újságíróképzésben, szertem és becsülöm a jó újságírókat, és többségüket – ahogy az emberek többségét is – ugyanolyan elkötelezettnek tartom a humanista értékek mellett, mint jómagamat.

Vannak olyan szavak és kifejezések, melyek mára elvesztették tabujellegüket, s szinte köznyelvévé váltak. Ilyenek például – ha magam egyébként nem is írom le őket –: *kurva, kupleráj, tők mindegy*.

Mások félúton vannak a szinte elfogadás és az elítélés közt: *tesz a véleményére, lapátra tesz, elküldi a jó édesanyjába*; pedig tudjuk, hogy a *tesz rá* meg a *lapátra tesz* mögött ugyanaz a dolog áll, az a bizonyos végtermék, az *elküldi a jó édesanyjába* pedig eufemizmus (szépítés), hasonló, mint a *kutyafáját*, azaz a kutyának a...

Veszélyes az a csoport, amelyben köznyelvi, társalgási nyelvi szavakkal találkozunk ugyan, de olyan összefüggésben (szókapcsolatban, átvitt jelentésben), amely erősen sértő. Ilyenek: *erkölcsi nulla* (ha ez a nulla: képviselő), *főldből előmászó csimasz* (ha a *csimasz* 'cserebogárlárva' egy újságíróra vonatkozik); ilyen az *alias bunkó, hülyére vették a nézőket, szalonképes bohóc, Oroszország le van gatyásodva*; „A hírek szerint nagyobb tétel Viagrát rendeltek a következő pártkongresszusra, ettől remélik ugyanis, hogy *több régi vezető feláll és elmegy*”. Ez az utolsó példa jelzi az efféle szavak, kifejezések veszélyességét: alkotóik szellemességre törekcsenek, de milyen áron!

Utoljára hagytam azt a csoportot, amely – megítélésem szerint – sérti sokak ízlését. Alig merek, alig lehet példát idézni, mégis egy-kettőt: *szar pali, balfasz sofőr, szarkeverés, tőkön rúg*. „Két iráni diákot most *rúgtak tőkön* Stockholmban”. Előfordul itt a teljes választék, a nemi szervektől, a nemi érintkezéstől a végtermékig, – már akinek ez választék!

Mivel védik ezeket a szavakat, kifejezéseket? – A leggyakrabban azzal találkozom, hogy *nyíltabbak, szókimondóbbak lettünk*, tehát szabadabb folyást engedhetünk indulatainknak. Csakhogy óhatatlanul az merül föl az emberben, hogy a civilizációs fejlődésben csak kialakult jó pár önkorlátozás: például nem a tíz ujjunkkal eszünk, eltakarjuk a nyilvánosság előtt bizonyos testrészeinket, szükségleteinket sem az utcán végezzük. Mondják aztán, hogy a *realizmus jegyében* járnak el. Erre is van válaszom: a realizmus sűrítést jelent, a tipikus megragadását; a trágárkodásban pedig mi a tipikus, kinek a mocska tipikus?! Én és sokan mások is Arannyal tartunk: „Nem a való hát; annak égi mása / lesz, amitől függ az ének varázsa” (Vojtina Ars poétikája).

Mit gondoljunk, mit mondhatunk ezek után az egész jelenségcsoportról? Azért is izgalmas a válasz, mert mostanában néhány magyar nyelvész azt fejtegette, hogy a nyelv művelőjének *nincs joga beleszólni* az egyéni nyelvhasználatba. „A beleszólás megbélyegzés – mondják –, gettóba zárás, stigmatizálás.” – Hogy is van ez? Mit tehet, mit tegyen a magamfajta, a magunkfajta értékörző, humanista ember? – Órízze az értékeket, segítsen azok fennmaradásában!

Miféle értékekről van szó? Egyrészt a nyelvről, amely nemcsak gondolatok, érzelmek kifejezője, a kommunikáció eszköze, hanem esztétikum is, szépségek hordozója. Hogy mi a nyelvben a szépség? Filozófalgatás helyett olvassuk Petőfit, Aranyt, József Attilát, Nagy Lászlót, illetve Mikszáthot, Móriczot, Kosztolányit, Illyést!

A másik érték, amit írástudó embernek soha nem volna szabad elfelejtenie, a másik ember tisztelete, az a magatartás, melyet az ősi mondás fogalmaz meg (idézhethetjük a Bibliát, idézhetünk közmondásokat): amit nem akarsz magadnak, ne cselekedd másnak; az a magatartás, mely az élet, a tudás, a tudomány előbbrevívójának, természetesnek tartja a vitát, de nemes eszközökkel.

Elhangzott a Kossuth rádió Édes anyanyelvünk című műsorában.

A TARTALOMBÓL:

Szakonyi Károly:
„Szépen beszélni
nem elég!”

Szikszaíné Nagy Irma:
Költői-e a költői kérdés?

Dede Éva:
A csúcson!

Bán Ervin:
Hogyan nevezzük az
idegen városokat?

Wacha Balázs:
Az Európai Unió nyelve(i)

Komoróczy György:
Kártékony
nyelvművelés?!

Kovács József:
Sportnyelvi tévedések

**És: nyelvi mozaik,
útmutató az OKTV-hez,
új szavak, új könyvek,
nyelvi játékok,
nyelvész-leletek**

Kedves Olvasóink!

Amint 2001. évi 4. számunkban is tettük, úgy – az 1996. évi CXXVI. törvény 6. §. (3) bekezdése szerinti előírásnak megfelelően – most is jelezzük, mekkora az az összeg, amely olvasóink, szövetségi tagjaink és mások 2000. évi személyi jövedelemadójának 1 százalékából hoz-zánk érkezett azáltal, hogy azt az Anyanyelvpolók Szövetségének ajánlották fel. Egyúttal mindjárt arról is tájékoztatjuk olvasóinkat, mire fordítottuk ezt az összeget.

Az ilyen módon nekünk juttatott 319 873 Ft hasonló a tavalyi összeg-hez. Ezúton mondunk hálás köszönetet mindazoknak, akik személyi jövedelemadójuk 1 százalékával a mi szövetségünket támogatták. A pénzt a szövetség elnökségének döntése alapján teljes egészében az Édes Anyanyelvünk folyóirat fenntartására, szerkesztői és szerzői honoráriumainak kifizetésére fordítottuk.

Már most jelezzük, hogy olvasóink, szövetségi tagjaink szíves fel-ajánlását a jövőben is várjuk (ez 2003 februárjában lesz esedékes), az-az kérjük, hogy befizetett személyi jövedelemadójuk 1%-át majd ismét nekünk ajánlják fel, a mi javunkra rendelkezzenek. **Adószámunk: 19663155-1-43.**

Az Édes Anyanyelvünk minden olvasóját tisztelettel köszönti az
Anyanyelvpolók Szövetsége

TARTALOM

Bencédy József: Durvaság, trágárság mindennapi életünkben.	1
Sziksainé Nagy Irma: Költői-e a költői kérdés?	3
Dede Éva: A csúcson!	4
Horváth Dezső: Szelebőce.	4
Kemény Gábor: Nyelvi mozaik.	5
Buvári Márta: Szálkák	6
Dr. Maróti László: <i>Rettenetesen</i> bántó hibák.	6
Miháltz Gábor: <i>Siller – rosé – rozé – rose</i>	7
Bán Ervin: Hogyan nevezzük az idegen városokat?	7
Ilosvai Ferenc: Vitatkozzunk egy kicsit!	8
T. Gy.: <i>Pláza = bazár?</i>	8
Wacha Balázs: Az Európai Unió nyelve(i)	9
Komoróczy György: Kártékony nyelvművelés?!	9
Útmutató az Országos Középiskolai Tanulmányi Versenyhez, 2002/2003.	10
Kristó Nagy István: Egy személyes nagyszótár.	12
Grétsy László: Tisztelgő kötet Budenz József évfordulójára	12
B. G.: Tíz érv egy nyelvművelő könyv mellett	12
Balázs Géza: Egy régi-új stilisztika felé	13
B. G.: Holland nyelvművelő folyóirat: Onze Taal.	13
Kovács József: Nem vagyunk par(t)iban.	14
Holczer József: „Most beszigorítottak”	14
Minya Károly: Zavar a kép.	14
Grétsy László: Ladó János halálára	15
Bencze Imre: Születésnap csokor tájszavakból.	15
Kazinczy- és Péchy Blanka-díjasok, 2002.	15
Szakonyi Károly: „Szépen beszélni nem elég!”	16
Új szavak, kifejezések (21.)	17
Szerkesztőségünkbe beérkezett nyelvészeti kiadványok	17
Hírek	17
Pontozó	18
Keresztretjtény.	19
Közlemény	19
Nyelvész-leletek, nyelv-észleletek	20
Szövetségi melléklet	I-IV.

ÉDES ANYANYELVÜNK

Az Anyanyelvpolók Szövetségének évente ötször – februárban, áprilisban, júniusban, októberben és decemberben – megjelenő folyóirata

Megjelenik a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Nyelvi Bizottságának és a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak a támogatásával.

Kiadja: az Anyanyelvpolók Szövetsége

Felelős szerkesztő és kiadó: Grétsy László

A szerkesztőség tagjai: Balázs Géza, Kemény Gábor, Maróti István

A szerkesztőség címe: 1075 Budapest, Kazinczy u. 23–27. Telefon: 352–8981

Postacím: 1364 Budapest, Pf. 122. A lap a Világhálón is olvasható: http://www.lib.jgytf.u-szeged.hu/edes_anyanyelvunk/

Terjeszti: a Magyar Posta Rt. HELIR, a Bp.-i HÍRKER Rt., a Magyar Lapterjesztő Rt., a Könyvtárellátó Kht. és más terjesztők.

Előfizethető bármelyik hírlapkézbesítő hivatalban, valamint közvetlenül vagy postautalványon a Magyar Posta Rt. HELIR ügyfélszolgálatánál, Bp. VIII., Orczy tér 1. (ir.-szám: 1849), posta-cím: Magyar Posta HELIR, 1900 Budapest. Ára: 100 Ft.

A terjesztéssel kapcsolatos reklamációk: Hírlap Vevőszolgálat; ingyenes zöldszám: 06 80 444-444. Az Anyanyelvpolók Szövetségének tagjai a lapot a tagdíj fejében illetménylapként kapják. Belépési nyilatkozat kérhető: Anyanyelvpolók Szövetsége, 1126 Budapest, Szoboszlai u. 2–4. Telefon: 355-5590

Az Édes Anyanyelvünk szerkesztőbizottsága: Balázs Géza, Bencédy József, Deme László (a szerkesztőbizottság elnöke), Fábíán Pál, Grétsy László, Kemény Gábor, Maróti István

Lapunk kiadását az EGIS Gyógyszergyár Rt., a József Attila Kulturális és Szociális Alapítvány, az Oktatási Minisztérium,

a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, valamint

a Nemzeti Kulturális Alapprogram segíti.

ISSN 0139-0457 (nyomtatott)
ISSN 1588-0311 (online)

Nyomdai előkészítés: OPTICULT Bt.
Telefon: 301-4927, 311-5659/156
Nyomás: ETO Print Nyomdaipari Kft.
Felelős vezető: Balogh Mihály

Költői-e a költői kérdés?

A költői melléknévhez olyan képzetársítás tapad, mint poétikus, választékos, emelkedett, díszes, tehát semmiképpen sem közönséges, hétköznapi. Ezt igazolja a Magyar értelmező kéziszótár értelmezése is: „1. Költőre jellemző, vele kapcsolatos. 2. A költészethez tartozó, rá jellemző. 3. vál Érzelmekben, képzeletben gazdag.”

Az emberek tudatában ezért a költői kérdés fogalmához ez a jelentés kötődhet: 'lírikus által használt kérdés'. Ezt a hitet erősíti meg a magyar nyelv értelmező szótára, így adva meg az értelmét: „Olyan kérdő alakú mondat(ok), amely(ek) az olvasó, ill. hallgató figyelmének felkeltésére való(k), de az író v. a szónok nem vár rá(juk) feleletet”. Ez a fogalomértelmezés annyiban megy túl a feltételezett jelentésen, hogy a szónokra is jellemzőnek tartja ezt a kérdéstípust, azt a vélekedést szilárdítva meg: nem az átlagos halandó, csupán az író vagy szónok kiváltsága az ilyen kérdéstípus használata.

Kétségtelen, hogy sok patetikus költői idézet juthat az eszünkbe, amely ún. álkérdés, vagyis nem tudakol információt. Petőfinél ez az erőteljes fenyegetés eszköze: *Még kér a nép, most adjatok neki! / Vagy nem tudjátok, mily szörnyű a nép, / Ha fölkel és nem kér, de vesz, ragad? / Nem hallottátok Dózsa György hírét? / Izzó vastrónon őt elégetétek, / De szellemét a tűz nem égeté meg. (A nép nevében); Arany reményvesztettsége fogalmazódik meg így: *Egy nyugalom vár, a végső: / Mert hogy szálljon, / Bár kalitja már kinyitva, / Rab madár is, szeggett szárnyon? (Epilogus); Vörösmartyu keserű fájdalomában kiált fel ilyen módon: *Mi a világ nekem, ha nincs hazám? / Elkárhozott lélekkel hasztalan kiáltozom be a végtelent: / Miért én éltem, az már dúlva van. (Setét eszmék borítják...); isteni ítéletet szólaltat meg ekképpen Babits: *És én ne szánjam Ninivét, amely / évszázak folytán épült vala fel? (Jónás könyve); Ady vágya ölt ilyen formát: *Ezer szibbadt vágyból mért nem lesz / végül egy erős akarat? / Hiszen magyar, oláh, szláv bánat / Mindigre egy bánat marad. (Magyar jakobinus dala); a jogos felháborodás mondatja ezt József Attilával: *Ki tiltja meg, hogy elmondjam, mi bántott / hazafelé menet? (Levegőt!); Tóth Árpád-i fájó sóhaj száll így: *Ó, boldog plánéták! mit ér a / Földi ember csöpp élete, / Amelynek rossz kín a fele? (A Palace-ban).*******

Am nemcsak a költői nyelvben használják a nem valódi, azaz nem tudakoló kérdéseket stíluselemként: retorikusságot fokozó, szövegszervező erejű formaként, hanem a szótárak tanúsága szerint mi is – nem költők, írók, szónokok – élünk velük olyankor, ha nem várunk választ sajátos kérdő mondatunkra, mert megállapítás (Mit érsz vele? = Semmit nem érsz vele), felszólítás (Ki kérdezett? = Ne beszélj!), felkiáltás (Hol a fenében van? = Nem tudom, hol van!), ritkán pedig óhajítás (Nem csinálnád meg? = Bár megcsinálnád!) értelmű.

A Magyar értelmező kéziszótár, amely anyanyelvünk élő szó-készletét dolgozta fel, számos olyan köznyelvi kérdő formát adtol, amely nem kíván választ: *Ki a fenét érdekel? [= Senkit sem érdekel.] Mi közöm hozzá? Mire hordja úgy fenn az orrát? Mit ki nem talál? Mit izgulsz? Mi az ördögöt csináljak? Minek mondasz ilyet? Micsoda frizurád van? Miféle modor ez? Miféle szerzet? Már megint milyen a ruhád? Hogyan is tehetted? Hol jár az eszed? [= Figyelj ide!] – Ezek a kérdő mondatok kifejezők, de az emelkedett stílusba egyáltalán nem illők.*

A magyar nyelv értelmező szótára, amely feltérképezi a magyar nyelvhasználók szokásait, rengeteg álkérdést vett fel anyagába: *Micsoda dolog ez? [= Szokatlan, különös, érthetetlen dolog ez.] Ki hinné? Minek neked ennyi pénz? Micsoda új divat már megint? Micsoda beszéd ez? [= Ilyet nem szabad mondani!] Miféle szerzet ez az ember? Hogy mersz a szemembe nézni?! Hogy tudtál ilyet csinálni?! Hogy beszélhetsz így az anyáddal?! Hogy jutott eszébe ilyet mondani?! Hogy is ne?! [= Ilyen bolondot senki sem gondolhat!] Hogy a csudába, a fenébe, az ördögbe*

ne...? [= Hát persze, hogy igen!] *Hogy a csudába ne venném meg, mikor olyan olcsó?! Hogy (is) nem gondoltál erre? Hogyan jutott eszébe ilyet tenni?! Hogyan beszélhetsz így apáddal? Hol van a tavalyi hó? Hol vannak már a régimódi emberek? – Ezek a megfelelő szöveggörnyezetben hatásos formák, ám korántsem választékosak.*

A Hernádi Miklóstól összeállított Közshelyszótár (1985) az állandósult kifejezések között számos olyan kérdő mondatot rögzít, amelyre nem szokás felelni: *Ki tart vissza? [= Rajta!] Ki érti ezt? Ki figyel oda? Ki fizeti ezt meg nekem? Mire vágsz fel? Mire vagy olyan szerény? Mit mondanak majd az emberek? A két szép szemedért ugyan mit vársz? Mit bámulsz? Minek tartsa az ember bankban a pénzét? Minek takarékoskodni? Minek hajtsón? Tulajdonképpen minek élünk, ha úgyis meghalunk? Hogy kerül a csizma az asztalra? – Ezek a fordulatok nyilván azért rögzültek így, mert hatékonyan segítik a közlést, de poétikusnak nem mondhatók.*

Kardos Tamás és Szűts László Diáksóder című szótára alapján igazolható, hogy a „költői” kérdés az ifjúsági nyelvnek is gyakori kifejezőeszköze: *Hogy néz ki a tollad? [= Nagyon rendetlen a hajad!] Hogy áll megint a kanócod [= hajad]? Nincs gereblyéd [= fésűd]? Mit ugrál itt ez a dugó [= kicsi, apró ember]? Ezt sem tudod, te tökfey? Hogy nézel ki? Mit kezdjek ilyen tarhonyákkal [= kicsi emberrel, gyerekekkel]? Mit bénázik itt ez a gyógyegér? Kinek kell ez a sportleves [= mindent bele! = menzai leves]? Ezek a kérdések kétségtelenül figyelemkeltő szerepűek,*

de szónoklatban, persze, nem volnának helyenvalók.

A katonai nyelv is kedveli az álkérdéseket. Kis Tamás Bakaduma (1992) című kötetéből: *Mit díszkózik [= táncol] ott a sorban? [= Ne mozogjon!] Mit ugat már megint a falikutya [= fali hangszóró]? Mit kavar [= kellemetlenkedik, ellenőriz] már megint itt a Farkas? Mit barmol [= összezap, rosszul csinál] itt nekem? Mit brekeg [= beszél] már megint ez a dumagép? Mit keres itt az a cafat [= rossz hírű nő]? Ezek a kérdő mondatok a felháborodás hatásos kifejezőeszközei megállapítások vagy felszólítások helyett, ám nem költői szövegbe valók.*

A közszlenge nyelvű adatait összegyűjtő szótár anyagában is sok nem valódi kérdés szerepel. Kövecses Zoltán Magyar szlengszótárából (1998) íme néhány adat: *Hát aztán? Mit bámulsz? Mondjam vagy mutassam? A füleden ülsz? Engem akarsz átvágni? (Hát) ez meg mi a turo? Mi a franc? Hol az istenben? Ki kérdezett? Minek nézel te engem? Nekem akarod ezt beadni? És akkor mi van? És most essek hasra? Szádba lépjek? [veréssel fenyegetés]. – Ezekkel a költőinek egyáltalán nem tartható formákkal bizonyára érzelmeleltő hatásuk miatt élnek ennek a nyelvi rétegnek a használói a méltatlankodásuk, a dühük, a hitetlenkedésük kifejezésére.*

A hatáskeltés eszközeként reklámban is hallunk „költői” kérdést: *Hogyhogy, maga nem lottózik?* olyan értelemben, hogy: Magának is lottóznia kellene!

Tehát mind a köznyelvben, mind a szlengben, a diák-, a katonai nyelvben használatosak álkérdések, amelyek mindig híján vannak az ünnepélyességnek, noha kétségtelenül az érzelmek kifejezésének a nyelvi eszközei: a düh, a méltatlankodás, a szemrehányás, a lekicsinylés, a durva követelés, a hitetlenkedés, és a finomabb változatokban is csak a humoros lebecsülés jut szóhoz. Vagyis ennek a nem valódi kérdésfajtának a költői kérdés megnevezése félrevezető. De hát akkor milyen elnevezés ajánlható helyette? Nehéz erre választ adni, noha sokféleképpen nevezik ezt a kérdéstípust: mondják szónoki-nak, retorikus-nak, retorikai-nak. Talán a retorikai kérdés megnevezéshez társul a legkevesebb olyan mellékjelentés, amely egy meghatározott nyelvi, illetve stílusréteghez kötődne, ráadásul mellőzi a pejoratív ízt is, szemben a retorikus megnevezéssel.

Sziksainé Nagy Irma

„És én ne szánjam Ninivét, amely évszázak folytán épült vala fel?” (Babits: Jónás könyve)

A csúcson!

Egy nyolcadikos fiú a próbafelvételi dolgozatában így írt: „Mostanában, a számítógépek korában, szerintem semmi értelme a világnyelvről beszélni, hiszen úgy, ahogy Kosztolányi elképzelte (Kosztolányi Dezső A magyar nyelv helye a földgolyón című írásának egy részletéről van szó – D. E.), sosem fog alakulni, hanem inkább ötvöződnek a nyelvek. Ezt azért nem jövő időben mondom, mivel ez már folyamatban van. Ki nem hallott még olyan beszélgetést fiatalok között, ahol teljesen nyugodtan belekevernek angol szavakat a beszédbe? Pl. *Megyek a PC diamondba, venni kéne egy új szet szpikert.* Na, ettől a legtöbb 35 év fölötti egyén általában csak néz zavaros szemmel, és szaporán bólogat, mintha értené.” Ha túlzásnak érzünk is a fenti szövegből egy-egy megállapítást, meg elhessentjük magunktól az életkorra tett oldalvágást, akkor is találunk igazságot az ifjú nyelvvédő gondolataiban. Az angol szavak magyarba áramlásának egy példáját mutatom be az alábbiakban.

Manapság egyre gyakrabban hallani tévében, rádióban is, hogy *topon van* valaki vagy valami. Eleinte csak élőszóban tapasztaltam, aztán leírva is láttam. Íme: „Cindy Crawford *topmodell* olyannyira *topon van* újra a gyermeke születése óta, hogy már ide-oda repül a világban” (Nők Lapja, 2000. aug. 9.); a következő egy tévériportban: „A magyar bor ott van a *topon*” (m1, 2000. nov. 10.). Az első mondatban a szóismétlés is zavaró: *topmodell – topon van*. Topogjunk hát tovább!

A divatszakmában meghonosodott *topmodell* szó a legfoglalkoztatottabb modelleket (nőket, férfiakat) jelenti. Ha a szó egyik felét, a *top*-ot magyarul mondjuk, így: *csúcsmodell*, akkor egy nagyszerű ipari termékéről beszélünk. Egy telefonreklám a *topmodell* és a *csúcsmodell* kettősségére épít: „Váltson üzenetet egy *topmodellel!*”. A hirdetésen csak egy telefonkészülék látható, mondjuk, ez a csúcsmodell, a *topmodellel* való beszélgetésnek az eszköze. A szó alakváltozatai jelentéskülönbséget mutatnak, valószínű, hogy a szétfejlődés miatt megmarad mind a kettő.

És aki *topon van*, arra mondhatjuk, hogy a *csúcson van*, a közlési szándéknak megfelelően *csúcsformában* is lehet, az *élen* is lehet, *csúcsteljesítményre képes* stb. Lássuk csak a bemutatott mondatot!

kat! Cindy Crawford valószínűleg újra *remek formában van*, a magyar bor meg *keresett árucikk*.

A külföldi cégek kiadványaiban (pl. áruházi katalógusokban) ez olvasható: *top ár!* A hirdető nyilván azt akarta kifejezni, hogy a piaci versenyben a legjobb, vagyis a *legalacsonyabb áron* kínálja termékeit. Az igazsághoz tartozik, hogy a kiemelt magyar kifejezés is benne van a katalógusban. Nőknek szóló magazinban pedig ezt láttam: *Top tippek*. A *top* angol szóra van magyar megfelelő, a *csúcs*, sok szókapcsolatban a 'legjobb' jelentésben. De vannak esetek, amikor meg kell tartanunk, például az öltözködésben.

Az angol értelmező szótár (The Oxford English Dictionary, 1989) XVII. kötetének *top* címszava nagyon sok jelentést ad, ezek közül egy a 'női ruhadarab', 'a meztelen felsőtestre való ruhadarab'. Erre már 1902-ből is van adat. Így a *topless* szó is érthetővé válik: felsőrész nélküli. Kellemes szórakozást ígér az olyan bár, amelyben a felszolgáló hölgyek így öltözködnek... A szótár kiegészíti a jelentést azzal, hogy a *top* szó manapság 'blúz' jelentésű is. Ha megnézzük az üzletekben, divatlapokban, milyen ez a blúz, ezt látjuk: általában vékony, finom anyagból készül, ujjatlan, kivágott, önállóan is hordható – főleg nyáron –, de szokás kosztü-mökhöz, blézerek alatt is viselni.

A magyar *csúcs*- előtagú összetett szavak leggazdagabb listáját a Magyar helyesírási szótár adja. A *top*- előtagúak közül viszont csak kettő található: *topless*, *topmodell*. A fiatalok körében fontos *toplista*, a zeneszámok kedveltségi listája kimaradt.

Egy használatra-kereskedés a *Top-rongy* nevet választotta. Szellemes az elnevezés, mert egyszerre jelzi, hogy a ruhák nem újjak, másfelől a *top* különválasztása azt is sejteti, hogy olcsó, de jó minőségű, divatos ruhák: „csúcs-rongyok” között turkálhatunk. A kereskedő jól jár, a helyesírás viszont...

Hogy is vélekedett a 14 éves fiú? Beszédünkbe angol szavakat keverünk, már-már érthetetlené kezd válni a magyar beszéd is, hiszen mi magyarok is az angolt tanuljuk idegen nyelvként a legtöbben. Félnünk nem kell a két nyelv teljes keveredésétől, de a szerkesztők, lektorok éberségén, figyelmén is múlik, hogy a *topon van* divatja legalább írásban ne terjedjen!

Dede Éva

Szelebőce

Szülőfalum, Nemesszalók szélén, a Vinárra menő út bal oldalán volt egy nagy gödör, ennek a neve *Szelebőce*. A Hegynek nevezett rész (egyik darabján szőlő is termett, föltehetően innen ragadt rá a *hegy*, mint szinte bárhol az országban) itt ért véget. Kavicsos a Hegy, de ezen a végén mintha már homokot bányásztak volna.

A nyelvészek ismerik a *déliabós etimológia* kifejezést. A legtöbb falu és város nevének van ilyen népetimológias magyarázata. Amikor Sümegre mentem gimnáziumba, édesanyámtól hallottam, hogy ökröket sütöttek valamikor a várban, és *sü' meg, sü' meg* (sülj meg!) biztatással siettették a szabadtéri konyhai műveletet.

A szalóki helynevek jegyzékében a gabonaszéleléssel hozták kapcsolatba szavunkat. Biztos, hogy a cséphadarós világban is *szelítették* a gabonát (a fűjő széllel fűvatták ki belőle a szemetet), de minden szérűskertben fűjt, minek vitték volna ide? Délibabos eredetmagyarázat lehet ez is. De akkor honnan fűj a szél? Miből lett a *Szelebőce*?

Kiss Lajos kétkötetes munkája, a Földrajzi nevek etimológiai szótára külön nem ismeri, de a *Tápiószéle* szócikkében ad némi magyarázatot: „A *Szele* hn. pusztá szn.-ből keletkezett magyar névadással; vö.: 1138/1329; *Sele* szn. (MNy. 32: 132); 1211: *Ze*le szn. (PRT. 10: 515). Az alapjául szolgáló szn. a m. R. *Seel* [1272:

ÁÚO. 8: 414] szn.-nek a származéka. Ez utóbbi a m. *szél* 'levegőmozgás' fn.-ből alakult. A megkülönböztető szerepű *Tápió*- előtag a patak mellékére utal.” Kapcsolatot sejt az *Alsószeli, Mátraszéle, Szél-hegy* helynevekkel is.

Lehet így is, mondom én, de szívesen veszem ide a szegedi nyelvben ismerős *szelezés*-t is. A rönkfából metszett deszkánál a kérés, bősrs részt mondják *szelezés*-nek, a belőle vágott lécet pedig *szelezésléc*-nek. *Bördeszka, bürdeszka* néven is hallottam. Ha ehhez lenne köze, akkor viszont valaminek a *széle* lenne. Netán a *Bőce* széle? De mi volt a *Bőce*? Netán *bő* szavunk becézett alakja? Több változatban őrzik helyneveink, de nem nagyon hiszem hogy így lenne.

Bele ne fussunk magunk is a délibabos szófejtés hinárjába! A fordított szörend a legnagyobb bökkenő. Ha *Bőceszéle* lenne, akkor rendben volna, de ez *Szelebőce*! Vagy ennyire régi lenne? Itt, bizony, úgy elakadtam, hatókrös szeker se tud kivontatni a gödörből. A homokgödörből.

Kedves szalókiak és nem szalókiak! Akinek van kedve rágódni rajta, segítsen! A nyelvészek szíves közreműködését külön is megköszöném. Talán megértik ragaszkodásomat: szülőfalum egyik fakuló nyelvi kincséről van szó.

Horváth Dezső

NYELVI MOZAIK

(„Gyere játékot szedni!” – Puskás Öcsi és Ottlik, a *legendák* – Új színfolt a vízilabda égiszén – „A vita élesedik tovább”)

Aki nyitott fülle jár az utcán, olykor a legváratlanabb helyen és időben tehet szert érdekes nyelvi adatokra.

Amikor nemrégiben munkahelyemről távozóban elsétáltam a Benczúr utca túlsó oldalán levő óvoda kerítése mellett, egy óvónő hangjára lettem figyelmes, aki így szólt egy öt éves forma fiúhoz: *Gyere játékot szedni!* A mondat értelme a környezetet áttekintve tökéletesen világos volt: az óvodásnak azokat a játékokat kellett összeszednie, amelyeket ő és társai a kertben levő homokozóban hagytak.

Összeszednie, irom, holott az elhangzott felszólításban nem volt igeikötő. Miért maradt el abból? Mert a mondat fő hangsúlya a *játékot* tárgyra esik, és ilyenkor az igeikötő az ige mögé kerül, sőt gyakran le is marad a mondat végéről. Ezért mondjuk, hogy *cseresznyét, epret szednek; búzát, rozsot, árpát aratnak; mézet pergetnek* stb., amikor valójában *leszedik* a gyümölcsöt, *learatják* a gabonát, *kipergetik* a lépből a mézet.

Jó tíz évvel ezelőtt a szakirodalom és több száz apránként összegyűjtött példa alapján egy hosszabb tanulmányt írtam az igeikötő elmaradásának típusairól és okairól. Azóta egyáltalán nem foglalkoztam a kérdéssel. Am most – vén huszárlo a trombitaszóra – felkaptam a fejemet: nyomtaték a tárgyon, elmarad az igeikötő!

Hát valahogy így működik a nyelvészetnek az a gyakorlatiasabb fajtája, amelyet harminc éve próbálok művelni. Az elődök megfigyeléseinek, eredményeinek számbavétele – új adatok gyűjtése, rendszerezése – mindezek alapján valamiféle elméleti magyarázat körvonalazása – ennek publikálása – és minden további adatnak ezzel a magyarázattal való folyamatos szembesítése: megerősítik-e, gyengítik-e, netán meg is buktatják.

A tanulás csupán ennyi: olykor nem csak a Nyelvtudományi Intézetben, hanem annak környékén is lehet nyelvészkedni. Sőt mindenütt, ahol (még) magyar szó hallik.

Sportlapokban évek óta találkozom azzal, hogy egy idősebb, világhírű sportlót, aki – hála istennek – még köztünk van, *legendá*-nak neveznek. Többnyire az egykori magyar Aranycsapat még élő labdarúgói kapják ezt a minősítést: Puskás a *csatárlegenda*, Grosics a *kapuslegenda*. Érdekes, hogy Buzánszky Jenőről még soha nem olvastam, hogy *hátvédlegenda* (hátvédnek lenni mindig is hálátlan szerepkör volt).

Nem hibáztatom a *legenda* főnévnek ebben az értelemben való, divatozó használatát, bár elég nehezen tudok vele megbarátkozni. Ennek az lehet az oka, hogy ember, személy korábban nem lehetett *legenda*, csupán neki lehetett legendája. E latin eredetű szavunk hagyományosan vallási tárgyú (általában szentekről szóló) történetet, illetőleg ennek irodalmi feldolgozását jelenti: Szent István kisebb és nagyobb *legendája*, Szent Ferenc-*legenda* stb. Később kialakult egy enyhén pejoratív jelentése is: (nagy) tetteket, eseményeket kiszínezve, túlozva elbeszélő írásmű vagy szóbeli hagyomány (ennek példájaként Tersánszky J. Jenő regénycímét idézhetem: *Legenda* a nyúlparikásról). Végül már határozottan elmarasztaló, ha valakiről ezt mondják: *legendákat gyárt*. Az ilyen *legenda* nem egyéb *mendémendá-nál*.

Hogyan alakulhatott ki a hazai sajtónyelvben a *legenda* szónak 'még életében legendás alakká vált sportoló' értelme? Szilárd meggyőződés, hogy angol hatásra! Az újabb kiadású angol-magyar nagyszótárban meg is találhatjuk a *legend*-nek ezt a jelentését: élő legenda (a szótár szerint ez *biz*, azaz bizalmas). A magyar-angol nagyszótár *legendás* cikke egy találó példával is szolgál: *kezd legendás alak lenni belőle* = he is becoming a *legend*.

Egy apró adalék azt jelzi, hogy a *legenda*-ság nálunk sem korlátozódik a sportolókra. Ezt olvasom egy egyetemi szemináriumi dolgozatban: „Ottlik Géza a Nyugat harmadik nemzedékéhez tartozó író, akit [...] a magyar irodalom egyik *legendájának* tartanak.” Úgy látszik tehát, ahhoz, hogy *legendá*-nak minősüljön valaki, újabban már életben sem kell lennie.

Szerintem az volna a legjobb, ha ez a tükörszó nem szorítaná ki végképp az *élő legendá*-t és a *legendás figurá*-t vagy *alak*-ot. Ezt azonban már (sport)újságíróink *legendás* stílusérzékére kell bíznom.

Egy olimpiai bajnok vízilabdázó, aki olyan folyékonyan tud beszélni, hogy akár ő is vezethetné a műsort, ezt mondja a televízióban: „Görögország új színfolt a vízilabda égiszén.”

A riporternek szeme se rebben, folyik tovább a műsor, talán csak én töröm a fejemet, mit is akart mondani a jeles nyilatkozó.

Az *égisz* ugyanis jobbra csak ebben a szókapcsolatban fordul elő: valakinek vagy valaminek az *égisze alatt*, azaz párt-

fogása, védnöksége alatt. Pl. *A szerkesztőség a minisztérium égisze alatt működik; A versenyt az önkormányzat égisze alatt rendezték meg.*

De mi is ez az *égisz*, amely pártfogóan, védelmezően borul az arra érdemes intézmény, rendezvény stb. fölé? A latin *aegis* főnév a görögből való (ott *aigisz* alakú), és pajzsot jelent, mégpedig magának Jupiternek (Zeusznak) vagy Minervának (Pallasz Athénének) a pajzsát.

Talán az hívta elő ezt a görög eredetű műveltségzót a nyilatkozó memóriájából, hogy éppen Görögországra, a görög vízilabdásportra fordult a beszéd sora. Eredetileg talán csak ezt akarta mondani: új színfolt a vízilabda *égboltján*, s ebből lett, szótévesztésként, a hasonló kezdetű és görög vonatkozású *égisz*.

Az ilyesmire szokták mondani (hogy én is megcsillantsam klasszikus műveltségemet): *hapax legomenon*, azaz csupán egyszer előforduló nyelvi jelenség. Maradjon is meg annak, nehogy még elterjedjen a kiváló és igen rokonszenves bajnok tekintélyének *égisze alatt!*

Egy fővárosi napilap első oldalán ez a vastag betűs cím hívja fel magára az olvasó figyelmét: *A vita élesedik tovább.*

Nem akarok még én is vitatkozni, de valami nem stimmel ezzel a szórenddel. Ha én volnék ott a szerkesztő, inkább így írnam: *A vita tovább élesedik*. Csak remélhetjük, hogy a címet adó tudósító nem azért választotta a fordított szórendet, mert nem tudta eldönteni, hogy egyenes szórend esetén egybe vagy külön kell-e írni a *tovább élesedik* szókapcsolatot. Pedig elég lett volna felütnie a Magyar helyesírási szótárt az 523. oldalon: a *tovább* térben igeikötő, időben határozószó: *továbbad, továbbjut, de tovább alszik, tovább dolgozik*. Következésképp itt, ahol időbeli körülményt fejez ki, nem tapad az igéhez, hanem különírva előtte áll mint annak határozói bővítője: *A vita tovább élesedik*.

Mire idáig értem a fejtörésben, rájöttem, hogy nem csupán a szórenddel van bajom, hanem magával az igével is. Amiről itt tudósítanak, azt inkább *éleződés*-nek, mint *élesedés*-nek szoktuk nevezni a választékos stílusban. A magam szája íze szerinti megoldás tehát ez lett volna: *A vita tovább éleződik*.

De legyen elég a nyelvtanórából, hiszen még nem is tudjuk, mit ír az újság, miféle vitáról van szó. Mivel azonban ez már tartalmi (politikai) kérdés, az én feladatomban itt véget is ért.

Kemény Gábor

Rettenetesen bántó hibák

Ha ügyelünk a nyelvhasználat helyességére, szépségére gyakran ütközünk olyan hibákba, amelyek rontják, csúfítják egyébként szépen fejlődő anyanyelvünket. Néhány ezek közül, az utóbbi hetek, hónapok „terméséből”.

A labdarúgó-világ bajnokság közvetítésekor hallottuk a riportertől: „*Rettenetesen* jól védekeznek a szenegáliak.” De elhangzott az is, hogy „*borzasztóan* jól védekeznek...” Ugyanezen a napon a Kossuth rádió riportjában: a gyerekek *rettenetesen* kérték a kirándulás megszervezését.

Talán csak a riporteri lustaság következménye volt, hogy a *nagyon* számtalan szinonimája közül éppen ezek az elítélő értelműek kapcsolódtak az egyébként pozitívnak szánt mondathoz. Még szerencse, hogy ott állt a *jól* szó, különben teljesen ellenkező értelmű lett volna a mondat.

Arra is gyakran találunk példát, hogy az elhangzó szöveg nem is elsősorban nyelvhelyességi, inkább értelmezhetőségi szempontból hagy kívánnivalót maga után. Egy nyilatkozó például ezt mondta: „az állapotfelmérés megállapítása...” Az *állapot* meg az *állapít* két különböző értelmű szavunk, de ilyenforma együttes használatuk mégsem szerencsés. Elkerülhető lett volna például a *felmérés* előtt az *állapot* elhagyásával (hiszen a felmérés minden bizonytalanságot elhagyva állapotot mér fel).

Ehhez hasonló a mostanában (sajnos) terjedő *egy – kettő* használata. Egy politikusunk érvelt a parlamentben valami ellen (mellett). Szövegének egy része után hirtelen ezt mondta: *egy* – majd mindjárt ezután: *kettő*, és folytatta mondanivalóját. Mintha felsorolás lett volna – csak éppen az elején elfelejtette megmondani, hogy: *két* érvem van, az *első* az, hogy..., majd: és a *második*. Ennek elmaradása

miatt a közbevetett *egy-kettő* mint vezényszó hangzik el, oda nem illő és értelmetlen.

Végül néhány szó, kifejezés, amelyek veszteni látszanak értelmüket, vagy az újféle szóhasználatban ellentmondanak anyanyelvünk szabályainak.

Az egyik leggyakoribb ezek közül: „várlak öt óra *magasságában*”. Csakhogy az időnek (különösen az órának) nincs magassága, Nem tudni, ki találta ki, de veszedelmesen terjed, szinte mindenütt hallható, olvasható. Pedig a gazdag magyar nyelvben erre is számtalan szinonima áll rendelkezésünkre (öt óra *körül*, *táján*, *felé* stb.).

Azután itt van az *elérhetőség*. Miért kell ilyen kifacsarított szót használni az *elérhetsz*, *megtalálhatók vagyunk*, *címünk* stb. helyett? Vegyük észre, az ilyen „újítások” nemcsak értelmetlenek, hanem szegényítik is nyelvünket.

Egykor volt szép szavunk, az *úr* lassan visszanyeri eredeti értelmét. Ez öröndetes. De megdöbbenve észleljük, hogy – főleg a televízió bűnügyi műsoraiban – következetesen *úriember*-nek titulálják a riporterek a lebukott tolvajokat, rablókat, gyilkosokat. Lehet, hogy eleinte volt ebben némi gúny – bár az sem volt helyes. Viszont az „*úriemberezés*” nagyon is elterjedt, és erre már nincs mentés. Éppen azoknak kellene ezt tudniuk, akik foglalkozásuk folytán milliókat tájékoztatnak.

Most már *igazán* befejezem. *Igaz, igazán* szavunk is óvnivalóan régi, szép. Azt még el lehetett tűrni, hogy – főleg gyermekjátékszíntereken – elhangzott egy-egy *igazából* kifejezés is, mára azonban új veszedelem fenyeget. Egyre-másra, mind több helyen hallani, hogy *igazándiból*. Nem tudom, hogy nyelvészetileg elfogadható-e ez a kifejezés, de hogy mérhetetlenül ronda, az biztos. *Igazán*.

Dr. Maróti László

Szálkák

PR, PhD, NGO. A 2001. októberi számban Timár György felteszi a kérdést: Piár vagy piár? A *piár* mellé teszi le a garast. Ha már, akkor ez tényleg egy fokkal magyarosabban hangzik (mint ahogy az *imél* is elviselhetőbb, mint az *imél*). Példaként említi is a *piál* szót. Ez a példa ugyanakkor ellene is szól, mert ha a *piár*-ról a *piá* jut az ember eszébe, akkor a *piár*-nak a kocsmát kellene jelentenie. Ha mindenáron betűrövidítést akarunk használni, akkor ejtsük inkább magyarul betűzve: pé-err. (Egyébként mondják így is.) Sokan állást foglaltak már amellett, hogy a rövidítéseket magyarul betűzzük, kivéve az olyan bevett elnevezéseket, mint a BBC (bibiszi). De akárhogy ejtjük, sehogy sem derül ki belőle, mit jelent a PR két betűje. Amikor először kérdeztem valakit, megmondta, hogy a *public relations* rövidítése. Magyarul: közkapcsolatok. Azt nem mondhatjuk, hogy „közkapcsolatok-szakember”. No de mit csinál a „PR-szakember”? Amennyire sikerült kiderítenem ennek a misztikus menő szakmának a lényegét, a reklámtól sem áll távol. Mindegy. Ha külön elnevezést igényelnek, nevezhetnének őket *kapcsolatépítők*-nek, *kapcsolatszervezők*-nek is.

Az újabb típusú doktorátust PhD-nak nevezik, ráadásul többnyire angolosan, *piécsdi*-nek ejtik. Ebben a Ph a *filozófia* latin írás szerinti rövidítése. Ennek a tudományos fokozatnak azonban semmi köze a filozófiához: természettudósok éppúgy elnyerhetik, mint bölcsészek. Másfelől, ha latin szó rövidítése, miért kell angolul kiolvasni? És egyáltalán miért kell angolosan kiolvasni egy betűszót? A betű az betű, magyar szövegben magyar nevével nevezendő.

A legújabb divatos angol betűszó az NGO, azaz *endzsió*. Ebben nemcsak az angol betűzés a bosszantó, hanem hogy a kifejezés úgy, ahogy van: zöldség. Azt jelenti, hogy „nem kor-

mányzati szervezet”. Az a lényege valaminek, hogy mi nem? Az a tipikus, hogy a szervezetek kormányzatiak, és az a kivételes, ha nem azok? Talán azt kellene meghatározni, hogy miccsdák ténylegesen. Megvan ennek a fogalomnak a rendes magyar neve: *társadalmi szervezet*. Ilyen többek között az Anyanyelv-ápolók Szövetsége is.

Üzenet. Régen az irodalmi műveknek *mondanivalójuk* volt. A fő mondanivalót *eszmei mondanivaló*-nak nevezték. Ez akkor kötelező volt, ha nem volt, bele kellett magyarázni a műbe. Ezért a fogalmat a marxista irodalomszemlélettel együtt kidobták. Most mindennek *üzenete* van. Ez a szó mindenestre rövidebb. De mintha valami jelentésbeli különbség is lenne: a maiak csak messziről üzengetnek nekünk?

Théma. Amikor beszúrnak a *h*-t és fölteszik az *e*-re a vesszőt, kikapcsolom a tévét. Ne beszéljen nekem kultúráról, aki ilyen sületlen öszvérszót leír. Ha idegen szóként akarják leírni, akkor miért tesznek rá vesszőt, ha pedig magyarul írják, mit keres ott a *h*?

Prosztata gondok? Az óriásplakát nemcsak a helyesírás hiba miatt (hogy egybe kellene írni a két szót) szúr szemet. Még csak nem is csupán azért, mert intim testrészek betegségét nem szokás nagydobra verni. Nekem a *gond* szó szúr szemet. Ez a szó túlságosan eluralkodott más szavak rovására. A *gond* szellemi fogalom, lásd: *gondolkodni*. Amellett szubjektív: aki nek *gondjai* vannak, az törli a fejét, hogyan oldja meg a(z objektív) nehézségeket. A betegség *baj* (pl. *szív*baj, *vese*baj). A *hiba* ott van, hogy a *probléma* szót mechanikusan, gondolkodás nélkül magyarítják minden esetben a *gond*-dal. Pedig a magyar nyelv sokkal gazdagabb ennél!

Buvári Márta

Siller – rosé – rozé – rose

Egyre javuló minőségű hazai boraink között van egy kedvencem, a rozé – régebbi nevén *siller*. Nevének írása azonban némi zavart kelt. Mivel nem hagyományos magyar borfajta, ezért nincs elnevezésére magyar szó. A németből átvett és magyarosan írott *siller* szó – úgy látszik – kezd visszaszorulni, helyette a francia *rosé* a

* Nem kívánom a szerző javaslatát vitatni, sőt magam is támogatom, de egy megjegyzést – noha a lényegét nem érinti – mégis hozzá kell fűznöm cikkéhez. Ez pedig az, hogy a vendéglátói és borászati szakirodalom szerint a rozé nem csupán nevében különbözik a sillertől, hanem állagában is. Íme, erre csupán egyetlen idézet a Mezőgazda Kiadó gondozásában néhány éve megjelent Gasztronómiai lexikon *Rosébor* szócikkéből: „a kék szőlőtől eltérő mértékben színeződött, de a *Siller*-bor színárnyalatánál gyengébb színű bor”. A szerk.

használatos. Semmi ellenvetésünk nem lehet a francia szó használatát ellen, azonban tudni kell helyesen írni: vagy franciásan *rosé*, vagy a magyar kiejtés szerinti *rozé* a helyes írásmód. Igen ám, de ma minden angolosodik! Sok borcímkén a *rose* szót olvashatjuk. Vajon a címke készítői angolosan is ejtik? Remélem, hogy nem, mert a magyar beszéd hangkészletétől nagyon eltérő az ejtése. Például: „minőségi száraz rouzbor”-t kellene olvasnom a palackon, amelyre „rosebor” van írva? Nyilván nem, inkább „rozébor”-nak kellene a nődüt írni és olvasni.

Ha javaslatom eljut(na) az illetékesekhez, a helytelen írásmódot igen egyszerű (lenne) kijavítani, hiszen csak a kiejtéshez kell(ene) igazítani az írásmódot. Legyünk optimisták...!

Miháltz Gábor

Hogyan nevezzük az idegen városokat?

1955-ben Kodály Zoltán nyelvművelő előadást tartott a rádióban. A *kultur-* előtagú összetett szavakról beszélt, eléggé ingerülten, mert szégyennek tartotta, hogy egy latin szót a németektől vettünk át, a latin végződést elhagyva, német alakban (*kultúr-lény, kultúrház, kultúrpolitika* stb.). Hozzátette: más nyelvek a *Kultur*-t nem vették át; az angolban fordult elő régebben, de gúnyszóként. A német szellemi befolyás tünete él benne tovább, „meghazudtolva felszabadulásunk tényét”. Az előadás nyomtatott változatát a Visszatekintés II. kötetében olvashatjuk, Szóval: *kultur?* címen, a 329–333. lapon (Zeneműkiadó Vállalat, Bp. 1982).

Elfogadom nemzeti zeneszerzőnk véleményét. Csak annyit teszek hozzá, hogy néhány *kultur-* előtagú összetett szavunktól nagyon nehéz lenne megszabadulni (*kultúrharca, kultúrbotrány*).

Nemrég egy olyan írás került a kezembe, amelyben újra találkoztam az üggyel, más formában és más összefüggésben. Agostino Casaroli bíboros könyvet írt a Szentszék és a közép-európai kommunista kormányok alkudozásairól, és ebben részletesen foglalkozott a csehszlovák helyzettel. A cseh földrajzi neveket cseh formában írta le (esetenként hibásan), és a magyar fordítót ezt átvette. A könyv bírálatát Balassi Zoltán készítette el és tette közzé a Valóság 2002/1. számában. Hibáztatja a fordítót a városnevek miatt, szerinte nem *Brno, Karlovy Vary, Olomouc* a helyes, hanem *Brünn, Karlsbad, Olmütz*. Mert, magyarázta, ezek a német városnevek polgárjogot nyertek a magyarban.

Ha így van, nem válik dicséretünkre. Régen, amikor mind a mi országunk, mind a cseheké egy német összekötő nyelvű birodalom része volt, meg lehetett érteni a cseh (és olasz, lengyel stb.) városok német nevét (pl. *Lemberg*) hétköznapi használatát. Ám 1918-ban a csehek visszaszerezték nemzeti függetlenségüket. Hazánkban még ezután is nagy volt a német igazodás a külföld szemléletében. (Az iskolában kötelezően a német volt az első élő idegen nyelv.) 1945-től hivatalosan irányított változás történt. A Világatlasznak mind az 1959-es, mind az 1989-es kiadásában *Plzeň-t, Brno-t, Mariánské Lázně-t* találunk. Azok a térképek, amelyekben *Olmütz (Olomouc)* a városnév, valószínűleg régebbiek másolatai. A cseh elnevezések a hivatalos rendben kizárólagosak, ismeretük nélkül nem lehet eligazodni például a vasúti iratokban. A hazai köznyelvi szokás manapság vegyesnek mondható, *Karlovy Vary-t* ma már többen mondanak, mint *Karlsbad*-ot, a *Terezín* mellett alig hallható *Theresienstadt*, de *Brünn* még mindig gyakoribb, mint *Brno*.

Ha igaz is, hogy a cseh városok német neve „polgárjogot nyert a magyarban”, ezt a polgárjogot a nevek részben már elvesztették, és nem kellene könnyeket ejtenünk, ha végleg elvesztenék. A csehek bizonyára sértőnek érzik, ha a külföldiektől *Theresienstadt*-ot, *Eger-t* (= Cheb) hallanak. Miért? Mert ez a sok évszázados német uralom utóélete. Az érzékenyebbek még akkor is elkedvetlenednek ilyenek hallatán, ha németül társalog-

nak velük. Mi sem örülnénk, ha Pécsét *Fünfkirchen*-nek, Eger *Erlau*-nak mondanák a külföldiek. A helyi földrajzi nevek használata mindig jó, bármilyen nyelven kommunikálunk, legalább kompromisszumnak. (Magam a csehekkel folytatott francia és eszperantó nyelvű levelezésben is ezt az elvet követem.) Dicséretesnek tartom tehát Casaroli bíboros fordítójának azt a döntését, amelyet bírálója elmarasztal.

Az elvet kiterjeszthetjük a cseh nyelvi övezeten túlra is. A Rajna-parti francia nagyváros nevének *Strassburg* írása, „straszbürg” ejtése akaratlan állásfoglalás egy – hála istennek – elmerült történelmi vitában, a franciák ellenében. (Magyar beszédre van szó, német nyelvű társalgásra véleményem természetesen nem vonatkozik.) Ellenkező irányban ez a szokás nem működik, senki hazánkban nem nevezi magyar beszédben, levélben a bajor fővárost *Munich*-nak, az anglofóniás sem.

Nagyon igaza van Kodály Zoltánnak abban, hogy a *kultúr*-ban egy nyelvileg idegen hagyaték fölösleges továbbéléséről van szó, és erről az egy összetett szó-típusról mondott ítéletét véleményem szerint más szókörre is ki lehet terjeszteni.

Ha magyarul beszélünk, természetes módon magyar néven említjük azokat a külföldi településeket, amelyeknek ilyen nevük van (*Bécs, Lipcse, Szentpétervár*), s a magyarított elnevezéseket (*Hága, Velece, Prága*) is használunk kell. Egyébként a „bennszülött” településneveket tekinthetjük kötelezőnek, annyi változtatással, hogy a magyarból hiányzó fonémákat (redukált magánhangzók, diftongusok stb.) magyarokkal cseréljük ki. (Megjegyzendő azonban, hogy ez a csere az idegennyelv-tanulásban kiejtési gátlásokat okozhat, pl. a „csikágó” alak azoknak, akik angolul tanulnak.) Kivétel lehetséges többnyelvű országok esetében. A *Genf* azért jó, mert Svájc lakosainak többsége német anyanyelvű (bár helyszíni tapasztalataim szerint a genfi átlagpolgár nem tud németül), és azért gyökeresedett meg, mert kiejtése sokkal könnyebb, mint a francia *Genève*-é.

A Kodály-előadás gondolati háttérét – azt ti., hogy a német erre-arra még mindig igazodási pont – bizonyítani látszik, hogy a harmadik nyelvű (tehát se nem helyi, se nem német) helynevek ma már ritkák nálunk. A svéd *Helsingfors*-ot a magyarok napjainkra elfelejtették, a dalmát városok olasz neve lassan, de biztosan visszaszorul a történelemben, a magyar turisták többnyire *Zadar*-ba, *Dubrovnik*-ba tartanak. Úgy vélem, ez is cáfolja Balassi Zoltán érvelését, amellyel a cseh városok német nevét ajánlja magyaroknak.

Az elmondottak az európai műveltségi övezetre (nem: „kultúrkörre”!) vonatkoznak. A *tiers-monde*-ra, a „harmadik világ”-ra nem alkalmazhatók. Akadnak ott is magyarított földrajzi nevek (*Új-Delhi*), de általában az Európa adta névformákat fogadjuk el.

Bán Ervin

Vitatkozunk egy kicsit!

A júniusi lapszám egyik írására, amelyet Szilágyi Ferenc jegyzett, vissza-visszatértem a folyóirat teljes végigolvasása után is. Már első ránézésre megfogott a címe: *Idegen szavakról – az esztétikum jegyében is*. Ahogy át- meg átböngésztem, beszélgetni támadt kedvem a szerző néhány megállapításáról és javaslatairól. Afféle együttgondolkodásként, harciasan vitába szállva. Fölkeltette tehát figyelmemet a cikk, mert abban a megszokott nyelvművelő szakkikkek stílusától és szemléletétől némileg elütő, gyakorlatias megközelítéssel találkoztam, amely az idegen szavakat esztétikai szempontok alapján is vizsgálja. Kettőnk egyéni véleményének összevetésére (nem pedig kerülhetetlen ütköztetésére!) az írást választottam, melyben egy kicsit vitatkozni próbálok.

Valójában csupán néhány részletkérdésben van vitám a szerzővel. Amit és ahogyan anyanyelvünk védelmében az idegen szavakról írt, azzal egyet lehet érteni. Cikke olvasásakor tudatosult bennem az, amit eddig inkább csak éreztem: nem célravezető a magyar nyelvbe érkező vagy a már jó ideje használatos idegen szavakról, kifejezésekről, azok használatáról csalhatatlan igazságnak vélt általánosításokat mondani. A befogadás vagy elutasítás kérdésében nem vonható minden idegen szó egy kalap alá. Nincs, és nem is lehet egyetlen, minden ilyen szóra alkalmazható szabályunk. Azt az idegen szót, amelynek pótlására nem találunk a fogalom tartalmának pontosan megfelelő magyar szót, csakis egyénileg elbírálván, szövegkörnyezetéből nem kiragadva minősíthetjük elfogadhatónak vagy ítéletjük fölöslegesnek, nemkívánatosnak.

Jómagam nem vagyok nyelvművelő, de mint tanár (nem magyartanár) megpróbálok nem nagyokat véteni anyanyelvünk ellen, amikor beszélek, írok. Újságokat, könyveket olvasva vagy éppen a híreket hallgatva olykor berzenkedik a nyelvérzésem egy-egy rosszul megválasztott szó vagy kifejezés ellen. És most következzenek azok a példák, melyeknek megítélésében nem vagy csak részben értek egyet Szilágyi Ferencsel. Az *infrastruktúra* helyett két szót is ajánl, egy kiváló íróét és a sajátját: *belső szerkezet* az egyik, *közellátvány* a másik. Nekem sem tetszik ez az idegen szó, de a helyette ajánlott kettő sem, mert azok a tudományos és közgazdasági életben egyaránt használt fogalomnak csupán egy szűk szepté- re vonatkoznak. Az idegen szavak és kifejezések szótárában tízsoros szócikk részletezi az *infrastruktúra* teljes jelentéskörét! Lehet, hogy meg kell barátkoznunk ezzel a szóval?

A *horror* helyett ajánlott szó – a *rémdráma* mintájára – a *rémfilm*. Ez telitalálat, de gyógygőszített változata, a *rémi* fölöslegesen szaporítaná az „ubik” és „narik” családját. A *thriller* helyett pedig, mivelhogy cidrizünk tőle, a *cidri*-t javasolja. Erőltetettnek érzem, továbbfejlesztett alakját, a *cidry*-t pedig (így, ipszilonnal) egyenesen rossznak. Miért kellene az anglofónoknak kedvezve angoloknak ható magyar szót gyártanunk? Akkor már inkább az eredetét használjuk!

A sporteszközökről szólva a már magyaros átírásban használt *szórf* után megemlíti a szerző a *snow-board*-ot. E helyett valóban találó a *hódeszka*, *hódeszkázik* forma. Sportújságíróinknak tehát nem kellene erőltetniük a nehezen ejthető, írásban könnyen eltéveszthető angol szóalakot. Az ilyen típusú idegen szavak példázák legjobban, hogy minden egyes szót külön-külön kell minősítenünk. Az egyik idegen szó pillanatok alatt beépül nyelvünkbe, mert rövid, jól ejthető, és egy számunkra addig ismeretlen új fogalmat jelöl, amelynek magyar szavakkal való körülírása sok esetben nehézkessé teszi alkalmazását, vagy nem ad róla pontos meghatározást. A *széllövágás*, *szél-sikló* esetében, úgy látszik, a *szórf* győzött, míg a *snow-board* helyett a *hódeszka* lesz a befutó.

Egy újabb példa. Miért baj az, hogy a *gokart* szóalak honosodott meg nyelvünkben? A helyette ajánlott *terepjárgány* vagy *versenyjárgány* avitt stílusú, túlságosan hosszú, nehézkes. A boldog békeidőkben a *bicikli* helyett kigondolt nyelvi cirkalmat – „egyenbillengészeti két kerék” – juttatta eszembe.

Egy divatos sportág, a *kick-box* neve valóban rosszul cseng. Nem is cseng, hanem recseg, ropog. A Sz. F. által kigondolt helyettesítő szókapcsolattal viszont az a bajom, hogy keverék. Az *üsd-rúgd* *box* formában a *box* kakukktójás, mert nem magyar szó. A *kéz-láb bunyó* pedig hosszú és kültelkien bratyizó. Tehát szükséges volna helyettesíteni a *kick-box*-ot, de nem az előbbi kifejezésekkel.

A *kommunikálni* szóra én nem haragszom annyira, hogy teljesen kiiktathatónak tartsam nyelvünkben. Persze, ha a *beszél, előad, előadást tart, mesél, mond, közöl* stb. helyett használják, akkor fölöslegesen előkelős-ködő. De azért azt mindenki tudja, vagy legalábbis érzi, hogy *kommunikálni* több, mint beszélni. Mert nemcsak beszéd útján tudunk egymással kapcsolatot fölvenni-tartani. Segítségünkre van ebben a mi-mika és a gesztus is („testnyelv”). És sok esetben ehhez hírközlő-közvetítő eszközöket is használunk. (Lásd az őseMBER füst-jeleitől a mai ember mobilmániájáig terjedő folyamatot!) Ezzel csak azt akarom mondani, hogy néha a *kommunikálni* szó-forma is helyénvaló lehet beszédünkben vagy írásunkban, ha az emberek közötti kölcsönös érintkezés tágabb formájára használjuk.

A *plaza* szó nagyon idegen az én fülemnek is. Amiket viszont helyette javasol a szerző, azokkal is gondjaim vannak. Hiába hoz példát (Párizsi bazár) a múltból, nem győz meg vele. A *bazár* szó hallatán az emberek többsége a keleti bazárokról gondol vagy pedig a honi búcsúk, falusi kirakodóvásárok csöppet sem elegáns árukinálatára és árusítási módjára. Ez nem hozható közös nevezőre a multik által fenntartott és vitathatatlanul eleganciára törekvő kereskedelmi tevékenységgel, üzletformával. Lehetne ilyen-olyan nevű *áruccsarnok*, *vásárcsarnok* vagy *bevásárlóközpont*, csak hát ezek igen hosszúak a *plaza*-hoz képest. Talán mégiscsak a magyarosított *plaza* forma lesz hamarosan az elfogadott. Ha egykoron az olasz *piazza*-ból *piac* születhetett, a *plaza* is életképes lehet.

Még egy általam kipécézett szóról tennék említést: a *fesztivál*-ról. Lehet, hogy a II. világháború előtt csupán *ünnepély*-t, *ünnepség*-et, *bemutató*-t jelölt, de azóta történt egy s más. Van tanévzáró ünnepély, Mikulás-napi ünnepség, termékbemutató, divatbemutató, díjki-osztó gála és van filmfesztivál, táncdalfesztivál stb. A *fesztivál* az említetteknel nagyobb szabású rendezvény, esetleg napokig is tart, több helyszínen zajlik, és külsőségeiben legtöbbször elegánsabb is. Szerintem helye van a magyar nyelvben, mert nem pontosan ugyanazt fejezi ki, mint vele rokon társai. Színesíti, gazdagítja szókincsünket, és sem leírni, sem kimondani nem nehéz.

A nyelvünkbe simuló, magyar szavakkal nem vagy csak nehézkes körülírással helyettesíthető idegen szavakról eszembe jut egy nemrég hallott érdekesség. Az Akácós út című dalról az emberek többsége azt gondolja, hogy népdal vagy magyar nóta. Igencsak elámulnának, ha megtudnák, hogy egy magyarul alig tudó osztrák katonakarmester szerzeménye ez a magyaros néplelekre valló, megszületésétől máig divatos, ismert nóta. Így vagyunk ma sok-sok idegen szóval is, nem is gondolunk rá – mert nem sérti a fülünket, nem zavarja nyelvérzékünket –, hogy egykoron ezek valóban idegenek voltak.

Ilosvai Ferenc

PLÁZA = BAZÁR?

Szilágyi Ferenc (Édes Anyanyelvünk, 2002/3. szám) idegenszerűnek véli a spanyol eredetű és amerikai közvetítéssel hozzánk került *plaza* szót, helyébe a már régebben honos *bazár* elnevezést ajánlja.

Nem tudom, vajon a török közvetítéssel hozzánk került perzsa *bazár* mennyivel kevésbé idegenszerű, mint a *plaza*. Továbbá a *bazár* két jelentésének egyike: sokféle cikket árusító k i s (!) bolt, ami ugye, nem jellemző a plázákra. Másik jelentése szerint 'piac, vásár'. Nos, a *plaza* piacnak sem éppen piac. Vásárnak vásár, hisz e szavunk éppen a *bazár*-ból származik. E logika szerint (már ha mindenáron magyarítani akarunk) a *plázának* a *vásárház* nevet kellene adnunk. Csakhogy erős a gyanúm: az efféle megjelenés – sajnos – aligha menne át a turisztikai érdekekre ügyelő intézmények szűrőjén.

T. Gy.

Az Európai Unió nyelve(i)

Gados László gondolataihoz

Gados László többször foglalkozott az Európai Unió manapság meglévő és várható nyelvi problémáival. 1996-ban jelent meg *Az egységesülő Európában társalogjunk vagy dadogjunk?* című könyve, amelyben Gados áttekinti az európai gazdasági és politikai integráció gondolatának fejlődését, illetve gyakorlati kibontakozását – az 1930-as évekbeli páneurópai mozgalomtól (sőt még korábbról) kezdve az Európa Tanács 1995. júniusi értekezletéig. Ugyanebben a könyvben foglalkozik a kultúra és az identitás fogalmával: a nyelv, anyanyelv, attitűd, érzelem, érték, szükséglet, csoportidentitás és egyéni identitás kérdéseivel. Foglalkozik az Európai Unió közös intézményeivel, az európai egyesülés és a nemzeti identitások viszonyával (43–74). Az eszperantóval kapcsolatban a maguk tényleges tarkaságában ismerteti az eszperantó közegében gyakori különféle értékötődéseket, motívumokat, kulturális tendenciákat, az eszperantóhoz kapcsolódó kulturális gyakorlatot (75–125). Előadja azt is, hogy a Népszövetség 1922–23-ban figyelmet fordított az eszperantóra, majd 1965-ben, 1983-ban és 1998-ban az UNESCO is kifejezte szimpátiáját és együttműködési készségét.

Egyenes beszéd a nyelvről című könyvében (Zalaegerszeg 1999) Gados ismerteti az Unióban élő nyelvek jelenlegi státusát; a nyelvek különböző szinteken való használatának jogi helyzetét, a kormányok közötti, testületek és szervezetek közötti, polgárok és testületek, szervezetek közötti nyelvi kapcsolatokra vonatkozó normákat és jellemzőket. A már-már elfogadott követelményrendszert és a tényleges gyakorlatot, az ügymenetben való nyelvválasztási problémákat Gados László itt is, akárcsak később megjelent vitaanyagában (*Virágozzék minden nyelv! Soknyelvűségért és egyenjogú nyelvi érintkezésért Európában*) úgy ítéli meg, hogy az Európai Unió vezető testületei, vezetői ellentmondásosan viszonyulnak az általuk is felismert nyelvi egyenlőtlenséghez. Egyrészt elismerik a nyelvek jogait, illetve az egyes nyelveket beszélő uniópolgárok azonos esélyeinek a követelményét, másrészt azonban irreális „nyelvtanulási” követelményeket állítanak az uniópolgárok elé. Egyúttal mindjárt a követelményeknek eleve ellentmondó gyakorlatot folytatnak, bontakoztatnak ki – vagy legalábbis ilyen tendenciát tűrnek el. A vallott cél az, hogy minden Európa-polgár két-három nyelvet jól megtanuljon, s a hivatalok mindenkit a folyamodók anyanyelvén szolgáljanak ki. A várható s máris megtört valóság ellenben az, hogy jól (csak) azok a dolgok mennek, amelyeket angolul intéznek. – Vitaanyagában Gados felveti, talán a helyesüké miatt is szinte csak álomként, hogy Európa közös nyelve lehetne az eszperantó is. Érzékelteti: az eszperantó elsajátítása a lakosság szélesebb rétegeinek is sikerülne. Ezenkívül a nyelvtanulási kapacitás a gyorsabban és eredményesebben elsajátítható eszperantó tanulása után valóban lehetővé tenné a kulturális szempontból érdekes kisebb nyelvek tanulását is.

Ezeknek a kérdéseknek a többségét – Gados László említett vitairatát ismertetve – Minya Károly is rendre érinti az *Édes Anyanyelvünk* februári számában (11).

Figyelmet érdemel a következő mozzanat. Az eszperantó alkalmazását, mint ismeretes, nemegyszer azokra a – homályos, illetve meg-

alapotlan – vélekedésekre támaszkodva fogadták fenntartásokkal, amelyek szerint az eszperantó – a nemzeti nyelvektől eltérően – nem rendelkezik kulturális hagyományokkal, illetve amelyek szerint az eszperantó használata az identitásvesztés veszélyével járhat.

Ismeretetésének utolsó harmadában, Gados írásához hűen, Minya Károly is utal rá, hogy hasonló fenntartások előfordulnak. Míg azonban Gados az említett megközelítéstől igen világosan elhatárolódik, Minya Károly az ismertetésben erre már nem tér ki, és saját álláspontjának részleteit sem ismerhetjük meg a rövid írásból. – Nyilván ezért szól az aztán Gados az *Édes Anyanyelvünk* 2002. júniusi számában „*Még egyszer az Európai Unió nyelvéről*” (14).

Mint hogy tehát Minya Károly csak érinti az identitás kérdését, a fogalmat mérlegelve én is általánosságban, szavaimat nem öhozzá intézve mondom a következőket. Lehet, hogy egy-két embert teljesen eltölt egyetlen dologgal való azonosulása. Ezt talán lehet is, a szó etimológiai értelmére támaszkodva, a szóban forgó dologgal való identitásnak (azonosságnak) nevezni: „aki igazán zenész, az c s a k zenész...” Rengeteg ember van azonban, akinek a szokásos értelemben vett identitásába belefér például falujának, városának a szeretete, ilyen vagy olyan vallásnak vagy filozófiai irányzatnak az ismerete, követése vagy kultiválása, a zenének vagy adott zenei stílusnak a művelése, a francia irodalomnak, a spanyol táncnak, a görög szobrászatnak, a megye kézilabda-csapatának a kedvelése, ismerete. Egyének személyes identitásának mindezek – különböző kombinációkban – részét adhatják.

Járhat-e a virágkertészet művelése vagy a japán nyelv tanulása, a holland tulipán vagy az ikebana kedvelése identitásvesztéssel? – Többnyire mindez csak az identitás módosulásával, gazdagodásával jár.

Ma úgy érzem: az eszperantó lehetne, sőt valóban **lehet** is az Egyesült Európának közös nyelve, s egyúttal, továbbra is, a tágabb világ közvetítő nyelveinek egyike. Európa nyelvét az eszperantó mindazonáltal csak akkor válhat, ha Európa lakossága az eszperantót ténylegesen megismeri, s megismerve, európai közvetítő nyelvként maga is használni akarja. Ehhez kezdtől lépésként elegendő, ha Magyarország is, a szomszédos országok is, az Európai Unió is az eszperantónak egyszerűen megadják a nemzetközi kommunikációban való **egyenjogúságot**: a nyelv használatának természetes, világosan elismert jogát, lehetőségét, ezek garanciáit, s ezzel a további, részben spontán kibontakozás kereteit. Szükséges ehhez az, hogy az eszperantó az infrastruktúrában megfelelő helyet kapjon: oktatási, kutatási, fejlesztési, kiadási lehetőségeket, mindenekelőtt pedig az eszperantó nyelven bárhová való folyamodás szabadságát.

Az eszperantó nyújtotta értékekről s a fejlődés lehetőségéről mi, akik az eszperantót ismerjük is, nem mondunk le. Az eszperantó kulturális értékei összességükben ma gyorsabban gyarapodnak, mint valaha. Előbb vagy utóbb a nálunk okosabbak is meg fogják érteni, hogy az egyenjogú és lehetőség szerint könnyű kommunikáció igénye, ha nem okvetlenül jogszerű is, több mint jogos. Kézénfekvő és emberi.

Wacha Balázs

Kártékony nyelvművelés?!*

A magyar közszolgálati rádió és televízió műsoraiból Erdély-szerte is ismert Balázs Géza budapesti nyelvművelő egyetemi tanár az *Édes Anyanyelvünk* című folyóirat legfrissebb (2002. évi 2. – A szerk.) számában arról az elgondolkozott és egyben lehangozó tünetről ír, amelynek előidézői azt hangoztatják már a világhálón is, hogy a nyelvművelés tudománytalan, hatástalan, terrorizáló, kártékony, mert kirekesztő. Írásának címe: *Terrorista nyelvművelők*.

Az így vélekedők ugyan nincsenek sokan, de igen hangosak, és az a rémítő a dologban, hogy nyelvészek. Általános és társadalmi nyelvészettel foglalkoznak, tehát csak a nyelv, az emberi nyelv érdekli őket, a magyar nyelv nem.

Balázs Géza okos érveléseivel megvédi a tudományos ismereteken alapuló magyar nyelvművelés műfaját. Korábban ezt tették olyan szaktekinetiek is, mint a budapesti Grétsy László vagy a kolozsvári Murádin László. Miután Balázs Géza levonja azt a következtetést, hogy a hangoskodó kis csoport szerint a nyelv-

művelők olyanok, mint Oszama bin Laden, és a nyelvművelés, mint az al-Kaida, történelmi visszapillantást tesz olyan nevek említésével, mint Kazinczy Ferenc, Szarvas Gábor, Halász Gyula, Bárczi Géza, Lőrincze Lajos. Majd így érvel: „A magyar nyelvművelésre azt mondják, hogy hatástalan. Ha hatástalan, akkor mi a bajuk vele? (...) Csak azt nem tudom, hogy ami hatástalan, az hogy lehet egyszerre kirekesztő, diszkriminatív, sőt terrorizáló. Vagy talán a nyelvművelés mégsem hatástalan, mivel megfogalmaz olyan értékeket (eszemény, igényesség, jóhangzás, szépség, művelődéstörténet, tudománytörténet, tudományos ismeretterjesztés), amelyekre sokaknak szükségük van, s egyeseknek nem tetszenek? Legmélyebbre az a kollégám jutott, aki a nyelvművelőket a szellemi alvilág álnyelvész színházművészeinek nevezte. A Magyar Tudományos Akadémia, melyet a magyar nyelv ápolására hoztak létre, nem tiltakozott ezellen” – írja Balázs Géza professzor. Véleménye mellé kíván csatlakozni anyanyelv-ápoló rovatunk is, szolidaritást vállalva a magyar nyelv védelmét szolgáló közösségekkel.

Komoróczy György

* A csikszerepai Hargita Népe 2002. május 16-i számának *Helyesen* című rovatában megjelent írás.

ÚTMUTATÓ AZ ORSZÁGOS KÖZÉPISKOLAI

Ortológia és neológia Kazinczytól napjainkig

A nyelvújítások történetében általában két nézet ütközik: az ún. ortológusoké (ők az új nyelvi jelenségeket elfitélik, és ragaszkodnak a nyelvi hagyományokhoz) és a neológusoké (ők a nyelvet megújítani kívánják). Magyarországon a XVIII. század végén a két ellentétes véleményt hangzókat tábora megnövekedett, s a kezdeti viták (1788–96) Kazinczy vezetésével élesedtek. A harcot Kazinczy Ortológus és neológus nálunk és más nemzeteknél című tanulmánya zárta le: a neológia győzött. Bár az 1820-as években fel-fellángoltak a viták, a nyelvújítás elérte célját: a magyar nyelv már megfelelt a szépirodalom minden ágának és irányának, a tudomány szükségleteinek és a társas élet kívánalmainak is.

Új korszak kezdődött 1872-től az új ortológia megjelenésével. Ekkor indult meg a Magyar Nyelvőr című folyóirat. Munkatársai, elsősorban a szerkesztő, Szarvas Gábor vezetésével, hadat üzentek a szó- és szóláskészlet helytelenségeinek, a nyelvújítás szabálytalan alkotásainak; a „helyesség visszaállítását, a tisztaság előmozdítását” akarták. Szembefordultak az egész nyelvújítással. 1875–76 után a nyelvi harcok hevesége enyhült a Nyr.-ben. 1890-től már mind az ortológia, mind a neológia jogosságát és szükségességét elismerik. Szarvas Gábor halálával az új ortológia és neológia harcai is megszűntek.

A századforduló után a Nyr. és az új folyóirat, a Magyar Nyelv (1905–) a nyelvvelés tudományos alapokra helyezését tűzte ki célul. A XX. század első negyedében elsősorban a magyar irodalmi nyelv és stílus fejlődött: kialakult a modern magyar irodalmi nyelv. Ezt a korszakot szokták második nyelvújításnak nevezni.

A 30-as években újabb harc bontakozott ki a nyelvvelésben. Főruma a Magyarosan című folyóirat (1932–) lett. Munkatársai harcoltak az idegenszerűségek visszaszorításáért, a „fattyúhajtások” irtásáért, a szó- és szóláskincs gyarapításáért, a beszéd- és írásmód ízléses tisztaságáért. Megjelent az ellentábor is; tagjai a Széphalom című szegedi folyóirat köré tömörültek. A Magyarosan-mozgalomban később a purizmus (minden idegen szó elleni hadakozás) vált uralkodóvá. (1945 és 1949 között kifogástalan irányvonalat követett.) A folyóirat 1949-ben szűnt meg.

1945 után újjászervezik a nyelvvelést. Két fontos eszmét határoztak meg nyelvészeink: a „pozitív nyelvvelést” és az „emberköz-pontú nyelvvelést” (Lőrincze Lajos). Az előbbi azt jelenti, hogy a nyelv változásainak megítélésében ne legyenek tilalomfák, dogmák, a második ahhoz a kodályi gondolathoz kapcsolódik, mely szerint a nyelv és a nyelvvelés az emberért, a társadalomért van.

Napjainkban is fontos feladatunk van a nyelvvel foglalkozóknak. Munkájukat sok folyóirat és egyéb fórum segíti. Főképpen az anglicizmusok elleni küzdelem erősödik (olykor ortológus vagy purista szemlélettel). Vannak, akik magát a nyelvvelést támadják. Úgy látszik, mint ha új harc kezdődne.

Azok a pályázók, akik ezt a témát választják, szorosan a címhez tartásuk magukat. Ismerniük kell az ortológia–neológia harcaikat, az idetartozó alapfogalmakat, de csak a Kazinczytól napjainkig tartó időszakot dolgozzák fel. Tudniuk kell válogatni az igen bőséges és jó szakirodalomban. Nem elég azonban, ha a dolgozat csak ezeknek összefoglalása, kivonata; az OKTV önálló munkát, kutatást kíván. Lehet például a nyelvvelés egy szakaszát (pl. a Magyarosan folyóiratot vagy a jelenkor időszakát) alaposabban megvizsgálni a címben meghatározott szempont szerint, lehet egy-egy folyóirat tevékenységét meghatározó nyelvész munkásságát összegezni az ortológia és neológia harcában.

AJÁNLOTT IRODALOM:

Az 1992. november 6-i szaknyelvi konferencia anyaga: Nyr. 1993. 4: 549–614; BÁRCZI GÉZA: A magyar nyelv életrajza. Gondolat, 1975; BENKŐ LORÁND: Anyanyelvi műveltségünk (A pécsi nyelvvelő konferencia anyaga). Akk. 1960; FÁBIÁN PÁL: Nyelvvelésünk évszázadai. Gondolat, 1984; GRÉTSY LÁSZLÓ: Nyelvvelés. Világirodalmi lexikon 9: 469–70. Akk. 1984; HADROVICS LÁSZLÓ: Az idegen szavak és a purizmus. MNy. 1979. 1–7; KOVALOVSKY MIKLÓS: Nyelvvelés – nyelvvelés. Akk. 1977; Magyar Tudomány 1971. 10/607–15 (BÁRCZI GÉZA), 12/735–41 (DEME LÁSZLÓ); Mai magyar nyelvünk. Szerk. GRÉTSY LÁSZLÓ. Akk. 1976; MARTINKÓ ANDRÁS: Nyelvvelés. Világirodalmi lexikon 9: 496–501. Akk. 1984; NÁDASDY ADÁM: Mi a baj a nyelvveléssel? Népszabadság 2002. május 18.; NÉMETH G. BÉLA: A századvégi Nyelvőr-vitához. In: Dolgozatok a magyar irodalmi nyelv és stílus köréből. Szerk. PAIS DEZSŐ. Akk. 1960; Nyelvünk a reformkorban. Tanulmánygyűjtemény. Akk. 1955; Nyelvünk állapota, anyanyelvi műveltségünk helyzete. Társadalmi Szemle 1980. 8–9.

sz. 112–22; Pennaháborúk. Szépirodalmi, 1980; SZÁNTÓ JENŐ: Van-e baj a nyelvveléssel? Népszabadság 2002. május 30.; SZARVAS GÁBOR: Három tanács. Nyr. 1895. 490; TERESTYÉNI FERENC: A neologizmusok kérdéséhez. MNy. 1955. 297–302, 463–8; TOLNAI VILMOS: A nyelvvelés (A nyelvvelés elmélete és története) MTA, 1929; TOMPA JÓZSEF: A Magyar Nyelvőr első száz éve és nyelvvelésünk ügye. MNy. 1974. 129–41 vagy TOMPA JÓZSEF: Anyanyelvi olvasókönyv. Gondolat, 1976. 196–216.

Kovács Ferencné

Egy XII–XIX. századi szónoki mű szövegszerkezetének, érveléstechnikájának, stílusának elemzése

A pályamű célja, hogy egyetlen kiválasztott teljes magyar nyelvű, XII–XIX. századi szónoki műnek a komplex elemzésével bemutassa a jelzett időszak egyik jeles (ismert vagy ismeretlen) közéleti személyiségének szónoki művészetét: szövegszerkesztését, érveléstechnikáját, szónoki eszközeit, szónoklatának nyelvezetét, stílusát. A hét évszázad gazdag leltőanyagát a pályázónak a személyiségének, érdeklődési körének megfelelő szónok és szónoki mű kiválasztására. Az elemzés tárgya lehet jeles politikai (pl. országgyűlési) vagy törvénykezési beszéd (vád- vagy védőbeszéd), méltatás (pl. emlékbeszéd), nemzeti, társadalmi ünnepeken (pl. március 15-én, augusztus 20-án, október 6-án) elmondott beszéd vagy nagyobb vallási ünnepeken (pl. karácsonykor, húsvétkor, pünkösdkor, Szt. István napján) elhangzott egyházi szónoklat, prédikáció, igehirdetés vagy egyéb alkalmakkor (pl. temetésen, akadémián székfoglalón) elmondott beszéd, illetőleg bármilyen más nyilvános szónoklat: jeles közéleti személyiségek, írók, tudósok pályáját méltató jubileumi vagy emlékbeszéd stb. A pályamű célja, hogy – esetleg összevető elemzéssel – bemutassa, milyen is a szónok stílusa: mik a jellemzői a magyar szónoklat egyik személyiségének és a kiválasztott évszázad, évtized rétori stílusának, utalva esetleg arra is, miként és mi változott meg vagy bizonyult állandónak, visszatérőnek az azóta eltelt időszakban. Azt célszerű megvizsgálni, milyen az elhangzott szónoklat szerkezete, felépítése, nyelvhasználata (pl. szókincs, mondat szerkesztés), milyenek a nyelvi, a szónoki és a stílusztikai eszközök (pl. alakzatok, toposzok, érvelési technikák), és esetleg, hogy mi, milyen mértékben változott meg az évek, évtizedek során.

Ezen a nagy időszakra belül több fontos szónoki mű felderítése és összevető elemzése túl nagy feladat lenne. Ezért célszerű csak egyetlen művet elemezni, némi kitekintéssel más művekre is, és az utóbbi esetben is elegendő csak egyetlen szónoklati típuson végezni összehasonlító elemzést. De járható út az is, ha valaki egy jeles szónokegyéniség szónoklati alapján végez összevetést.

Természetes, hogy forrásul és az elemzések alapjául a (korabeli) napilapokban, folyóiratokban, szónoklatgyűjteményekben, kritikák vagy gyűjteményes kiadásokban, korabeli retorikákban megjelent szónoklatok szolgálhatnak. (Ez utóbbiak felsorolása megtalálható Vigh Árpád és Wacha Imre könyvének bibliográfiájában.) A pályaműhöz melléketként – fénymásolatban – mindenképpen csatolni kell az elemzett szónoklat teljes szövegét is. Az elemzés tárgya nem lehet olyan mű, melynek elemzése már megjelent (pl. a 22. híres beszéd kötetben vagy egybe-)

AJÁNLOTT IRODALOM:

22 híres beszéd. Móra Könyvkiadó, 1995; A régi új retorika. Szerk. A. JÁSZÓ ANNA és L. ACZÉL PETRA. Trezor Kiadó, 2000; A nemzeti szeretet kapcsa. Az „Édes anyanyelvünk” verseny 25. éve. Szerk. KOVÁCS DÁNIEL. Sátoraljaújhegy, 1997; A szónoki beszéd és a beszédformák. Szerk. A. JÁSZÓ ANNA és L. ACZÉL PETRA. Trezor Kiadó, 2001; L. ACZÉL PETRA: Retorika. A szóból épült gondolat. Gyakorlókönyv. Krónika Nova Kiadó, Bp. 2001; ADAMIK TAMÁS: Retorika. Világirodalmi lexikon; ANDOR CSABA: Jel – kultúra – kommunikáció. Gondolat, 1980; ANTAL LÁSZLÓ: Szöveg, nyelv, tartalom. MNYTK 154. 1979. 67–72; ARISZTOTELÉSZ: Retorika. Gondolat, 1982; BALÁZS JÁNOS: A szöveg. Gondolat, 1985; BENCÉDY JÓZSEF: Sajtónyelv. MÚOSZ, 1995; BENCÉDY JÓZSEF: Retorikai és sajtónyelvi gyakorlatok. Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár, 2002; BENCZE LÓRÁNT–L. ACZÉL PETRA: Mikor, miért, kinek, hogyan I–III. Corvinus Kiadó, 1996, 2002; BUDA BÉLA: A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei. MRT TK. 1974; DEME LÁSZLÓ: A szöveg alaptermészetéről. MNYTK 154. 1979. 57–65; DEME LÁSZLÓ: A szövegmondásról és a szövegről. EFF. 1. 1988. 47–55; DEME LÁSZLÓ: Közéletiség, beszédmód, nyelvi műveltség. Kossuth, 1978; DEME LÁSZLÓ: Nyelvi, nyelvhasználati gondjainkról. Pozsony, 1970; FISCHER SÁNDOR: Retorika. Több kiadás; GALGÓCZI LÁSZLÓ: A magyar nyelv. Szeged, 1992; GÁSPÁRI LÁSZLÓ: Retorika. Jegyzet. Tankönyvkiadó, 1987;

TANULMÁNYI VERSENYHEZ, 2002/2003.

GÁSPÁRI LÁSZLÓ: *Stilisztika*. Jegyzet. Tankönyvkiadó, 1992; HULL, RAYMOND: *A sikeres nyilvános beszéd alapjai*. Bagolyvár Könyvkiadó, 1997; Műfajismeret. MÚOSZ–Bálint György Újságíró-iskola, 1994; Normatdat – nyelvi norma. Szerk. KEMÉNY GÁBOR. *Linguistica, Series A, Studia et dissertationes 8*. MTA Nyelvtud. Int. 1992; Nyelvészet és tömegkommunikáció I–II. Szerk. GRÉTSY LÁSZLÓ. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, 1985; Nyelvi illemtan. Szemimpex Kiadó, 1999; PETŐFI S. JÁNOS: *Szöveg, szövegten, műelemzés*. OPI, 1990; SZABÓ G. ZOLTÁN–SZÖRÉNYI LÁSZLÓ: *Kis magyar retorika*. Tankönyvkiadó, 1988; SZABÓ KATALIN: *Kommunikáció felsőfokon*. Kossuth Kiadó, 1997; SZÁLKÁNYI GYAPAY MÁRTA: *Retorika*. Nemzeti Tankönyvkiadó; *Szónokok, előadók kézikönyve*. Szerk. DEME LÁSZLÓ. Kossuth, 1974; TOLCSVAI NAGY GÁBOR: *A szövegek világa*. Nemzeti Tankönyvkiadó, 1994; TREMMEL FLÓRIÁN: *Igazságügyi retorika*. É. n.; VIGH ÁRPÁD: *Retorika és történelem*. Gondolat, 1981 (További bibliográfiával); WACHA IMRE: *A korszerű retorika alapjai* I–II. Szemimpex Kiadó, 1994 (További bibliográfiával); WACHA IMRE: *A szöveg és hangzása*. Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár 1999; WACHA IMRE: *Közéleti beszédünk*. Kossuth Könyvkiadó, 1987.

Wacha Imre

Egy a XX. század második feléből választott novella stilisztikai elemzése

A XX. századi magyar írók kedvelt epikus műfaja a novella. Meghatározó stílusjegyek alapján ezeket a jellegzetes szövegeket a modernség, a posztmodern, kisebb részben az avantgárd és a realizmus irányzataihoz sorolhatjuk. Tematikájuk sokrétű; általában a szinte követhetetlenül sorjázó történelmi eseményekre vonatkozó ön- és világértelmezés. Jellemzőik a gyakran sajátos jelszerkezet, beszédmód és intertextualitás vagy parabolisztikus, allegorikus ábrázolásmód.

Az utóbbi fél évszázad prózairodalmában generációk és alkotócsoportok különíthetők el (az újhaldasok, a korábban induló középgeneráció, az 1970–80-as évek „fiatal” írói), akik egy-egy antológia (pl. Emberavatás), illetve egy-egy folyóirat (pl. Vigília, Tiszatáj, Mozgó Világ, Jelenkor) köré csoportosulnak.

Érdekes hosszan tallózgatni ebben a nagyon bőséges anyagban és gondosan kiválasztani azt az egy novellát, amelynek stilisztikai elemzését elvégzik. A szöveg kiválasztása ugyanis egyértelműen meghatározza a végzendő stilisztikai elemzés nézőpontját, módszereit. Ha az elbeszélő igényes a fikció valóságának látszatát kelteni, akkor a hagyományos eszközöket alkalmazhatjuk. Am az ilyen típusú vizsgálódás hogyanja is többféle lehet. Elkészíthető a különböző nyelvi elemek stílárértékeinek leltára, lehet a középpontba állítani az író egyéniségének jellemzőit vagy a szöveg szintű közlésformák (közlétségegek, a kompozíció egységei, szerkesztésmód) vizsgálatát. Ha azonban a novella nyelvi eszközei parabolisztikusak, allegorikusak, alakzatokban bővelkednek, akkor a jelentéstani (szemantikai) nézőpontot is érvényesíteni kell. Ha pedig a nyelv az elsődleges entitás, azaz a szerző szövegirodalmat terem (egy uralhatatlan jelrendszerrel kísérel meg paradox módon egy nyelvi univerzumot létrehozni), akkor újabb kiegészítést kell tenni: az elbeszélő szöveg közlésmódját, a narrációt is tanulmányozni kell (kiszólások, idézés, jelek kiemelése, beépített és talált szövegrész).

A pályamunka tág teret nyújt az önálló kutatásra, elmélyült, aprólékos elemzésre, rendszerezésre. Feltétlenül szükséges a vizsgált szöveget a dolgozathoz mellékelni. A felhasználható szakirodalom széles körű, az alább felsoroltak a tájékozódásban segíthetnek. Mintául szolgálhat RAISZ RÓZSA írása, amely a Tanulmányok a magyar nyelvről című kötetben jelent meg; Mikszáth Kálmán: *Az öreg Priker néni*. Az elbeszélés szövegstilisztikai jellemzői címmel.

A választott szerző műveiből érdemes a teljes körű bibliográfia alapján tájékozódni; ajánlatos azoknak a folyóiratoknak a feltérképezése is, ahol írásait értékelik is. Ilyen például FERENC ANNA: *A mondhatatlan (el)beszélése*. Darvasi László Stern úr című novellájáról. (Jelenkor 2000. 1006–10) vagy GYŐRI ORSOLYA: (Kon)st(ell)ációk. Márton László Csipőfogócska című novellájának elemzése (Jelenkor 1998. 1308–14). Azok a novellák, amelyekről nyomtatásban már megjelent stilisztikai elemzés, nem szerepelhetnek a pályamű vizsgált szövegeként. Így tehát az imént említett novellák sem.

AJÁNLOTT IRODALOM:

A magyar stilisztika útja. Szerk. SZATHMÁRI ISTVÁN. Gondolat, 1961; FEHÉR ERZSÉBET: *A magyar stilisztika a 90-es években*. Nyr. 2000. 443–51; *Hol tart ma a stilisztika?* Szerk. SZATHMÁRI ISTVÁN. Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996; *Jelentés-tan és stilisztika*. Nyelvtudományi Értekezések 83. AKK. 1974; KEMÉNY GÁBOR: *A nyelvi kép: „rendellenesség” és „szabályszerűség”*. Nyr. 2000. 74–88; KEMÉNY

GÁBOR: *Szkülla és Kharübdisz között: a stilisztika feladatai és lehetőségei az új évezred küszöbén*. Nyr. 2000. 298–310; MAÁR JUDIT: *A drámai és az elbeszélő szöveg szemantikai vizsgálata*. AKK. 1995; MÁTE JAKAB: *Új szempontok és távlatok a stílus- és a stilisztikai kutatásokban*. Nyr. 1997. 343–58; MURVAI OLGA: *A szófajok stilisztikája*. Nyr. 1992. 17–28; SZABÓ ZOLTÁN: *Szövegnyelvészet és stilisztika*. Tankönyvkiadó, 1988; SZABÓ ZOLTÁN: *A posztmodern irodalom főbb stílár-sajátosságai*. Nyr. 1998. 46–57; SZATHMÁRI ISTVÁN: *Stílusról, stilisztikáról napjainkban*. Nemzeti Tankönyvkiadó, 1994; SZILÁGYI FERENC: *A magyar szó költészete*. Kis magyar stilisztika. Tankönyvkiadó, 1978; *Tanuimányok a magyar nyelvről*. Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei, 1991. 49–58; TOLCSVAI NAGY GÁBOR: *A magyar nyelv stilisztikája*. Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996; TOLCSVAI NAGY GÁBOR: *A stílus diszkurzív elmélete*. Helikon, 1995. 219–31; a Világirodalmi lexikon szócikkei (stílus, alakzatok, expresszivitás, stílusárnyalat stb.) AKK. 1970–96.

Szarvas Rita

Formai követelmények

A pályamunkát mindig – a dolgozat szerkezetét, belső tagolódását is tükröző, ezáltal tartalomjegyzéknek is megfelelő – vázlatnak kell bevezetnie. Ez után új lapon kezdve következhet maga a 20–30 lap terjedelmű kidolgozás, melyet – a vázlatnak megfelelően – fejezet- és alcímekkel (esetleg decimális számozással) is tagolni kell. A címeket és alcímeket számítógéppel készült dolgozatban 11 pontos betűmérettel és kiskapitális betűkkel szedjük. A címek előtt 6 pontnyi „levégt” hagyjunk. (Írógéppel írt változatban ennek a nagybetűs szedés és a sorkihagyás felel meg.) A kidolgozás főszövegét Times Roman CE betűtípussal, 11 pontos betűmérettel, szimpla sorközökkel, sorkizárással, elválasztásokkal nyomtassuk ki, A/4-es lapokra, oldalt 3 cm-es, alul és felül 3,5 cm-es margókkal. Számítógépes szedésnél mind a fejléc, mind a lábléc 2 cm. A lapszám a lap tetejére, középre kerüljön. (Írógépen: 1 1/2-es sorköz, soronként 60 leütés.) Az egyes bekezdések között ugyancsak maradjon 6 pontos sorköz. A bekezdések első sorát számítógépes szedésnél 1 cm-rel beljebb kezdjük. Írógéppel írt szövegnél is beljebb kell kezdeni az új szakaszt. A nyelvi példákat, ha mondat terjedelműek vagy annál hosszabbak, idézőjelek közé tegyük. Ugyancsak idézőjelek közé kerülnek a szakirodalomból vagy egyebünne származó szó szerinti átvételek vagy idézetek. Ezeknek forrását a főszövegben közvetlenül vagy az idézet után közöljük, vagy lábjegyzetben hivatkozunk rájuk. A lábjegyzetet mindig a megfelelő lap alján helyezük el, és 9 pontos betűmérettel szedjük. A hivatkozás formájára lásd alább. A nyelvi példákat, ha szó vagy szókapcsolat terjedelműek, dőlt betűkkel szedjük. (Írógépen a dőlt szedésnek egyszeres aláhúzás felel meg.) Ha van, ezek forrását is meg kell adni lelfhely vagy rövidítés formájában az idézet után zárójelben vagy lábjegyzetben.

Az idézet vagy forrás lelfhelyét többnyire elegendő rövidített formában megadni. Pl.: (DEME, 1979. 56–60) vagy (BALÁZS, 1985. 50–2). A főszövegben zárójelközött, a lábjegyzetben – ha csak forrást, lelfhelyet adunk meg – nem kell zárójel. Illet hivatkozni a forrásra akkor is, ha a valakitől átvett gondolatokat, nézeteket csak tartalmazó idézzük. Az ilyen tartalmi hivatkozás forrását L.: vagy V6. jelzés vezesse be.

A szakirodalmi és egyéb forrásokat a dolgozat végén *Szakirodalom* vagy *Források* cím alatt összegyűjtve is fel kell sorolni. SZERZŐ: Cím. Kötet vagy folyóirat címe (ha a munka gyűjteményes kötetben vagy folyóiratban jelent meg). Kiadó, A megjelenés éve. Kötetszám, lapszám. Pl.: BALÁZS JÁNOS: *A szöveg*. Gondolat, 1985. 50–1 vagy DEME LÁSZLÓ: *A szöveg alaptermészetéről*. MNyTK 154. 1979. 56–65. Közismert forrásoknál, folyóiratoknál elegendő a forrás, folyóirat címének a szakirodalomban szokásos rövidítését megadni. Ha a szövegben a forrásokra rövidítésekkel hivatkozunk, a szakirodalom listájában a rövidítéseket is fel kell oldani.

A szöveg írásakor vigyázzunk arra, hogy a zárójel és az idézőjelek „tapadjanak” a közéjük tett szöveghez, úgy, amint az előző bekezdésekben is látható. A gondolatjeleket pedig betűközzel választjuk el az előtte és az utána álló szótól, hogy ne lehessen összetéveszteni őket a kötőjellel. (Erre is találunk példát ennek az írásnak az első bekezdésében.) A szövegszerkesztő gépeken van külön gondolatjel is (hosszú kötőjel), írógépen a gondolatjelnek kettős kötőjel felel meg. A központozás egyéb jelei (kettőspont, vessző, pontosvessző, felkiáltó- és kérdőjel) „tapadnak” az előttük álló szóhoz.

Mindhárom témánál ügyeljenek arra a pályázók, hogy a bőséges anyag ellenére se lépjenek túl a megengedett terjedelem határát.

Wacha Imre

Egy személyes nagyszótár

Címünk az is lehetne, hogy „Egyszemélyes nagy szótár”. A szerzőt, Bartos Tibort pedig jól ismerjük irodalmi körökben mint lektort (aki a legnehezebb „pártos” időkben is az értékek megjelentetésének kiharcolója volt) és mint ellenőrző szerkesztőt, aki a pontos fordításra és magyar nyelvű megszólaltatásra mindenki másnál jobban ügyelt.

Munkaeszközü pedig évtizedek alatt kialakított egy szinonimaszótárt, amely a magyar szöveg színességének fokozására szolgált. De dolgozott egy életrajzon is, amely minden idők alighanem legnagyobb magyar építészéről, János mesterről kívánt szólni, aki Mátyás király idején olyan óriási alkotásokkal gazdagította az egész Kárpát-medencét, mint amire ma egy tervezőiroda sem volna képes. Bartos ennek során megtanulta a középkori és mai építőmesterségek, különösen az ács munkák egész szótári anyagát. Ez is beépült saját szótárába, mely most a Corvina Kiadó jóvoltából (sokmillió befektetés ez) két hatalmas kötetben megjelent a könyvhétre. Az első (nagyobb) kötet 870 oldala a sajátosan csoportosított fogalomkörök burjánzó, egymást kiegészítő szövegeit tárgyalja, valóságos dzsungelként mutatva be nyelvünk gazdagságát. A második („mindössze” 350 oldalas) kötet a betűrendes eligazító, amely a kikeresést, utánanéztést teszi lehetővé. Mert Bartos nem az ábécérend, hanem logikai-asszociációs sorok szerint csoportosít. Amit az egész magyar nyelvterületről összeszedett, az más, mint a – méltán – sok kiadást megért alapmű. A magyar nyelv értelmező szótára, inkább angol mintá-

kat követ, elsősorban a Roget thesaurust, ám annál is bővebb, azt mutatva, hogy nyelvünk gazdagsága vetekszik az angoléval. Noha hajózásban-tengerészetben nyilván nem versenyezhet vele, de az állattartásban s a mesterségek már említett megbecsülésében és szakszavainak rögzítésében, mondhatni, világviszonylatban párját ritkítja.

Szóval nemcsak szótárról, sőt szövegről s idézetekről van itt szó, nemcsak stiláris-fordítói segédkönyvről, hanem történetiségről, néprajzról is, szociológiáról, sőt nyelvfilozófiáról, szavak számtalan színárnyalatra bontható szívárványképéről. Ami így együtt, egyáltalán nem mellesleg, remek olvasmány is, többet ér megannyi posztmodern szépirodalmi műnél. Ezt, az egymást magyarázó szavak és fordulatok tárát, lapozgatni lehet, belemerülni, beleveszni és csodálni a szerző páratlan buzgalmát s általa nyelvünk világát és világosságát. Ha Bartos mást sem csinált volna (de hiszen megannyi általa fordított és gondozott könyv is élő valóság), csak ezt a nagy szótárt, jelentős életművel dicsekedhetnének. Mert e könyv magában is monumentum: élet és mű, s nemcsak az övé: az egész hazáé. Nehéz nem patetikusan szólni erről a sajátos, minden szakszerűséget, tudományosságot (nem elutasító, hanem) megkerülő alkotásról, mely örökké használatban lesz, míg magyarul beszélnek, imak s olvasnak. (Bartos Tibor: *Magyar szótár: I–II. Corvina Kiadó.*)

Kristó Nagy István

Tisztelgő kötet Budenz József évfordulójára

Budenz-életrajzi kötet. Ezt a tömörségében is sokat mondó címet viseli az a karcsú kis kötet, amely a nyelvész Csepregi Márta magvas bevezetőjével – s egyúttal lektorálásával – Somi Éva szerkesztésében, lényegében a Budenz József Általános Iskola és Gimnázium 12. osztálya fakultációs csoportjának munkájaként jelent meg 2002 tavaszán, Budenz József születésének 165., egyúttal pedig halálának 110. évfordulójára alkalmából. Noha a gondos szaktanári irányítás nyomai is meglátszanak a kötetben – pl. az anyag tagolásában, pontosabban a tanulók által megírt fejezetek ésszerű megtervezésében –, az ifjú szerzők minden elismerést megérdemelnek munkájukért.

A kötet, azon kívül, hogy igen-igen tanulságos, mint olvasmány is színes, érdekes. A felhasznált irodalmat, forrásokat is feltüntetve, rövid-ebb-hosszabb fejezetekben megismerkedhetünk Budenz életének főbb adataival; a magyar nyelv iránti érdeklődésének indítékaival; öt magyarra tanító nyelvmentesítéssel; legfontosabb, a magyarországi finnugrisztikát voltaképpen megalapozó munkáival; naplójegyzetével; mestereivel, kortársaival és tanítványaival; Arany Jánoshoz való viszonyával, pontosabban Aranyról róla alkotott, rendkívül elismerő véleményével; műveinek válogatott bibliográfiájával, s még vele kapcsolatos, kedves anekdotákkal, öt méltató verssel is. Nem is állom meg, hogy ne idézzem a kötetből egyetemi tanár kollégájának, a neves klasszika-filológus Ponori Thewrewk Emilnek egy 1884-ben az akkor 48 éves Budenzhez írott köszöntő versét:

„A tudomány vezetett Magyarországot édes ölebe:
A tudomány szerzé néked e drága hazát.
Így lettél te miénk: nem földi, de honfi, de testvér,
S altaji nyelvbányánk nagy kutatója te vagy.
Rád emelem poharam, s aki tégedet éltet, ó mester,
Élteti ezzel e hon szellemi kincseit is.”

Mint már az eddigiekből is kiderült, a 22 éves korában, 1838-ban Magyarországra települő Budenz – akkor még Josef Budenzként – német volt. Hazájának továbbra is Németországot tartotta, számonkora azonban magyar is ő, mivel – mint Csepregi Márta írja róla bevezetőjében – „felfedezéseit nem idegenként tette, hanem a magyar tudományosságot akarta gazdagítani. Ebben rejlik magyarsága.” (ITEM Könyvkiadó, Budapest, 2002.)

Grétsy László

10 év egy nyelvújító könyv mellett Minya Károly anyanyelvi egyperceseiről

Szép ars poetica: *Nyelvművelek, tehát vagyok.* Még akkor is, ha kérdőjel van a végén (nem a tény, hanem inkább a szót megkérdőjelezzük). Tehát azért vagyok, hogy – kicsit szokatlan szövegvonalással – nyelvújítok? Minya Károly, a nyíregyházi főiskola docense, a Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport egyik alapítója – megkérdőjelezzük bár, de elkötelezetten – ezt vallja 100 nyelvi egypercesének címében. 1986 óta több mint kétszáz nyelvújító írása jelent meg, ebből készült a válogatás, amelynek ünnepélyes bemutatója népes közönség előtt április 19-én volt Nyíregyházán.

Ott elmondtam, itt pedig leírom, hogy mi az a 10 év, amelyért az olvasóközönség szíves figyelmébe ajánlom pályatársam kötetét.

Első: Mert az írások rövidék. A kötet rendeltetészerűen úgy (is) használható, hogy minden napra egy nyelvi gondolat.

Második: Mert színes, érdekes. Pl. a Háztáji helyesírástól a Kinek hány felesége van?-ig, de haladhatunk fordítva is.

Harmadik: Mert humoros. Pl. Bikagoljunk montenbikán, Fogalmazáságtól, Politikai szélkakas.

Negyedik: Mert nem nyelvcsősz, hanem megalapozott, tudományos-tudatos nyelvi (önmeg)figyelő alapállása van. Több írásának alapja hallgatók körében végzett felmérés. Pl. Nyelvcsőszök.

Ötödik: Mert friss, élő példái vannak – s ezeket olyan jó először leírva látni. Pl. Ham-let (mint puffasztott rizs), csak kérdezem, hogy az utótagra nem volt-e hatással az omlott vagy a sólet?

Hatodik: Mert terminológiateremtő. Pl. Szubjektív helyesírás, Nembeszéd.

Hetedik: Mert ötletadó, stratégia-adó. Pl. Közérthetően magyarul, Szószótár-díjas üzletek Nyíregyházán.

Nyolcadik: Mert a nyelvi kultúra egészét átfogó. A locsolófelírrattól a reklámviccen át a katonanyelvig.

Kilencedik: Mert gondolatébresztő, vitára sarkalló. Több javaslatot tesz egy esetleges újabb helyesírási szabályozásra (pl. Betű-e a ch?, „Mit változtatnék meg a helyesírási szabályzatban?”).

Tizedik: Mert Lőrincze Lajos után emberközpontúnak is mondható, de én inkább empatikusnak nevezem. Pl. a kötet összes írása.

Mindezt húsz percen mondtam el, de egy percben írtam le. A többit a könyvből! (Nyíri Múzsza Füzetek 7., Nyíregyháza 2002.)

B. G.

Egy régi-új stilisztika felé Könyvsorozat az alakzatkutatásról

Harminkét éve alakult meg az ELTE Mai Magyar Nyelvi Tanszékén az ország felsőoktatási intézményeit összefogó Stíluskutató csoport.

A csoport vezetője, több kötet és a mostani könyvsorozat szerkesztője, Szathmári István bevezetőjében elhelyezi az alakzatkutatást, hitet téve a korszerű, megalapozott (ám sokrétű) stilisztika mellett.

Az alakzat a klasszikus retorika alapfogalma, amely jól használható modern pragmatikai, kommunikációelméleti megközelítésekben is – és e kutatásban természetesen szélesebb értelemben tárgyalják, mint az iskolai stilisztikák. Főnagytábornok írja: minden verbális mű kisebb-nagyobb mértékben formai kényszereknek, végső soron gondolkodási formáknak, mechanizmusoknak van alávetve; ezek a formák átfogják egész életünket, kommunikációnkat. Az pedig teljesen világos, hogy a szépirodalmi közlésmód sűrítve tartalmazza ezeket; éppen ezért a szépirodalom tanulása, megértése segíti-segítheti a köznapi, illetve a tömegkommunikációt, pl. a jobb, hatékonyabb megértést is. Ezen a ponton egyébként a nyelvművelés is találkozik a stilisztikával!

Ezzel már el is mondtam, miért életbe vágóan fontos a gondolkodási formák, gondolatalakzatok és a nyelvi szinteken megjelenő alakzatok vizsgálata. Az új könyvsorozat első kötetében (Szathmári István áttekinthető bevezetője után) ezt teszi Gáspári László. Egy tizenhat mezős rendszerben tárgyalja a lehetséges alakzattípusokat (az alapformák: adjekció, detrakció, immutáció, transzmutáció, magyarul: hozzáadás, elhagyás, helyettesítés, sorrendcsere – valamint: hang-, szó-, mondat-és gondolatalakzat).

A második kötet több tanulmányt tartalmaz a retorikai kérdéssről (amely a fenti rendszerben az immutációs mondatalkzatok közé sorolható, s az attitűd cseréjén alapuló alakzat). Kocsány Piroska meghatá-

rozza a retorikai kérdést alakzattani szempontból. Raisz Rózsa elemzi az intonációban, Aczél Petra a szónoklatban, Domonkosi Ágnes a publicisztikai stílusban való megjelenését. És elkezdődik egyes művek vizsgálata is: Porkoláb Judit és Boda István Károly Füst Milán egyik versciklusának kérdő mondatait kutatja

A harmadik kötet monografikus tömörséggel mutatja be a retorikai kérdés történetét (Szikszainé Nagy Irma munkája).

Majd az ismétlés (és az ellentét) gondolatalakzatainak szentelt önálló leíró tanulmányok következnek: Czetter Ibolya Márai-műveket (Napló 1943–1944, 1984–1989), az ötödik kötetben pedig Heltainé Nagy Erzsébet Sinka István egy kisregényét (Kadocsa, merre vagy?) vizsgálja meg e szempontok alapján. Mind a retorikai kérdés, mind pedig az ismétlés a kommunikáció gyökeréig vezethet el bennünket; az ismétlésnek, ennek a sokszor „agresszív” alakzatnak szerepe lehetett a nyelv keletkezésében s mai nyelvi alakulataink létrejöttében is. Az egymást kiegészítő, sőt olykor egymással vitában álló gondolatok viszik előre a tudományt.

A sorozatból nyilvánvaló, hogy Szathmári István példászerű tudományos kutatói, tudományos szervezői, sőt pedagógiai magatartással igyekszik összefogni a csoportot, s olyan köteteket bocsátani a közönség elé, amelyek a hagyományos, letisztult (pl. filológiai) elveken túl modern szemléletmódot, megközelítéseket tartalmaznak, s amelyeket már ma érdemes átültetni a középiskolai (még inkább a felső-) oktatásba. (Az alakzatok világa. Sorozatszerkesztő: Szathmári István. Nemzeti Tankönyvkiadó, 2001. 1–5. kötet.)

Balázs Géza

Holland nyelvművelő folyóirat: Onze Taal

Talán nem tévedek, ha azt állítom: nyelvművelés mindenhol van. Természetesen most a nyelvművelés fogalmába értek minden a nyelvi kultúrával, kommunikációval, beszéddel, írással, köznyelvvél, irodalmi nyelvvél, stílussal stb. való, tudományos alapon álló, de a nagyközönségnek szóló foglalatalkozást. Ezt a tevékenységet sokféleképpen nevezik, nálunk leginkább a *nyelvművelés* járja. Újabban a *nyelvpolitika*, a *nyelvi tervezés* vagy a *nyelvstratégia* egyes területeit is ide sorolhatjuk, a nyelvművelés e szakterületek (valamint általában a nyelvtudomány) eredményeinek a gyakorlati életbe való átültetését jelenti.

Egy ideje sokszor olvasom (rendszerint egy forrásból), hogy a magyarországihoz hasonló nyelvművelés másutt nem létezik. Mivel ebben kételkedem, lelkesen kutatom a más országokban felbukkanó hasonló törekvéseket. Elfogadom azt, hogy a nyelvművelés kultúrához, nyelvhez kötött fogalom és tevékenység, ilyen szempontból sokféle, sokszínű, sőt nyelvgeopolitikailag is meghatározott.

Európában bárhol, ahol egy pillantást vetünk a kultúra szervezetére, találkozhatunk a magyarországihoz hasonló nyelvművelés jellemzőivel. Hollandiában is. Hollandia mintaszerűen liberális, befogadó, türelmes és gazdag ország, sok helyről (főleg egykori gyarmatairól) származó bevándorlókkal, különleges nyelvi helyzettel (a holland az államnyelv, ám ezt Belgiumban is beszélik, Hollandiában viszont élő kisebbség a nyelvi jogokkal is rendelkező fríz). Hollandiában szinte minden megtalálható kicsiben vagy nagyban, ami a nagyvilágban létezik. Értelemszerűen a holland nyelvtudományt is a legjobbak közé sorolják.

Az antikváriumokban nagyon sok olyan holland könyvet láttam, amely a helyes holland stílusról, nyelvről, helyesírásról, rádiós és tévés beszédéről, neologizmusokról, az ún. turbónyelvről vagy plasztiknyelvről szól. Most azonban egy rendszeres fórumot kerestem és találtam: az Édes Anyanyelvünkre elnevezésében, külalakjában és tematikájában is emlékeztető *Onze Taal* (A Mi Nyelvünk) című, 1931-ben alapított, havonta megjelenő folyóiratot. Tehát Hollandiának is van Édes Anyanyelvünkje, csak nem a 24. évfolyamában tart, hanem a 72.-ben, nem évente ötször jelenik meg, hanem tizenkétyszer, nem 5500 példányban, hanem 42 ezerben és nem 20 lapon, hanem 36-on. A lap szerkesztősé-

ge együttműködik az összes hollandiai egyetemmel, nyelvi-irodalmi-kulturális kérdésekkel foglalkozó intézménnyel.

Végiglapoztam a 2002. júniusi számot, amelyben a következő fő témákkal foglalkoznak (rendszerint 1–2 oldalas írásokban): nyelvi mítoszok, A Mi Nyelvünk Egyesület nyelvi tanácsadó szolgáltatása (riport), interjú egy holland nyelvészprofesszorral (M. C. van den Toornnal), hosszabb-rövidebb nyelvi esszék (pl. a sváb-német nyelvjárásról), nyelvi kalendárium.

Olvashatunk legfőjebb 250 szavas olvasói hozzászólásokat, van kérdés-felelet (tanácsadó), fogalom- és szómagyarázó, hely- és névtörténeti rovat (ez alkalommal Dolech helyneveiről); az indoeurópai szócsalódokat bemutató etimológiai rovat, egy-egy szócsalád jelentéstani kiterjedését bemutató elemzés (most éppen a *krijgen 'kap'* szó új jelentéseiről), stilisztikai rovat (ebben a számban egy poétikai kézikönyvről), valamint számos apró, érdekes, színes írás nyelvi jelenségekről. A lapban néhány kulturális hirdetés, valamint beszámoló is található.

A könyvajánló rovatban a következő témákkal foglalkozó holland könyvekre hívják föl a figyelmet: helyes (igényes) írás, tükros nyelvek, levelezési ismeretek, nyelvjárások, allocthon (a bevándorlók által használt) nyelvek, Dante nyelve, holland nyelvkönyv, válogatás az Onze Taal legérdekesebb írásaiból, Onze Taal-CD, weboldalak bemutatója.

Az Édes Anyanyelvünk olvasója a felsorolt témák-rovatok alapján meglepő hasonlóságokat fedezhet fel a két lap között (holott addig a pillanatig, ameddig az amszterdami Athenaeumban 3,50 euróért megvásároltam az Onze Taalt, fogalmunk sem volt e lap létezéséről, s gyanítottam, az ottani nagy létszámú szerkesztőség sem ismeri a mi lapunkat). Azon meg egyenesen megdöbbentem, hogy a hátsó oldalon az „életből”, sajtóból vett nyelvi jelenségek, hibák gyűjteményét adják. (Ahogy az Édes Anyanyelvünk is.)

Úgy látszik, a helyi nyelvművelések között ezernyi láthatatlan szál szövődik.

Távrolról jött ember azt mond, amit akar. Ma azonban már bárki meggyőződhet megfigyeléseim, állításaim valóságáról. Az Onze Taal a következő internetcímen (ők is kis i-vel írják!) olvasható: www.onzetaal.nl.

Mostantól legalább mi odafigyelünk órájuk!

B. G.

Nem vagyunk par(t)iban

Évek óta olvashatjuk, hallhatjuk edzők, játékosok nyilatkozatait mérkőzések után: egy félidőig *partiban* voltunk; majdnem végig *partiban* voltunk. Ez a „partiban voltunk” már kiirthatatlan marad, hiszen a régebbi (helyes!) változatot alig lehet hallani. Az pedig a *pariban* lenni! Jobb tollú idősebb újságírókat meg lehet kérdezni ezzel kapcsolatban, mert ők még így tudják. Ez a kifejezés ismerős a bankszakmában, a kereskedelemben. Azt jelenti, hogy egyenlő, egyforma arány. A *paritás* szó többször előfordult a parlamenti választások után is, a bizottságok azonos arányú összetételére utalva. Ugyancsak ezt emlegették az argentin gazdasági válság idején, amikor a pesó *pariba* akarták hozni a dollárral. Igazolva a *pari* helyes voltát, újabban is hallani néha. 2001. augusztus 15-én a magyar–német labdarúgó-mérkőzés után elhangzott a „húsz percig *pariban* voltunk” észrevétel. Ugyancsak így mondta Kovács (Kokó) István egy doppingellenes sorozatban, valamint 2000. szeptember 25-én egy vitorlázó a Petőfi rádióban. Az idén, május első hetében pedig az Eurosport fiatal riportere is! A *parti* szó azért szorítható ki a *pari*-t, mert *mérkőzés*-t, *meccs*-et, *sporttalálkozó*-t is jelent. A *partiban* vagyunk csupán azt jelenti, hogy részt veszünk a mérkőzésen. Sajnos, a helytelen használat annyira kiszorította az eredeti jót, hogy száz esetből kilencvenszer a hibás változat „győz”. Jó volna megmenteni a helyeset!

A szókinccsihiány, a klisék, közhelyek a sportnyelvbe is beférkőztek. Ha valaki gölt ér el, pontot dob, betalál a kapuba, az

mostanában „gölt jegyez”, „két lepattanót jegyezt”, „gólpasszt jegyezt” stb. Ha valaki sokkal jobb az ellenfelénél, az *oktat*, ha visszavág, akkor *büntet*. (Sávolt *büntetett* – cím a Nemzeti Sportban május 21-én.) A bűnügyi krónikából is merítenek: *kivégezte* ellenfelét. Ha gyengén játszott, akkor *nem alkotott maradandót*.

Mérkőzések előtt szokott elhangzani a világ legbiztosabb tippje az edzők szájából: „Lehet eső, lehet sár”. A szólások pontatlan tudásából ered ez is, hiszen az időjárásból ismert a „lehet eső, lehet hó” fordulat. Ez azt jelenti, hogy a felhőkből bármelyik csapadékfajta eshet majd, de nem tudjuk, melyik. Ez a bizonytalanságot fejezi ki. A téves változat semmi ilyesmit nem jelent, hiszen eső után sár szokott lenni, sár előtt meg eső...

A tévedéseken kívül a finomkodás is jellemző néha a sportnyelvre (nem csak arra!). A hanyag és hibás nyelvhasználat közben szinte mindig finomkodó egyes igék ragozása: „sokat versenyzem mostanában”, „nem totódom”, „ritkán edzem” (!). Tudjuk, hogy az ál-ikes igéket inkább iktelenül kell használnunk (*zongorázok*, *golfozok* stb.). De a *versenyez* és az *edz* nem is izes ige, tehát eleve helytelen iesen ragozni őket. Amikor ezt egyszerű felvettem az egyik szerkesztőségnek, azt felelték, hogy az újságíró hitelesen akarta visszaadni a sportoló szavait. Ebben egy dolog sántított: a nyilatkozó egy *kenyai* atléta volt...

Kovács József

„Most beszigorítottak”

A címünkbeli ige elé került igekötő – jól érezzük – nem a zárt tér belsőjébe irányulást sugallja. Egyébként leleményes neologizmus; semmiképp nem vélném kollektív nyelvbotlásnak! Gyarapítja azt a sort, ahol – épp a *be* igekötő jóvoltából – a Nyelvművelő kézisztár találó megnevezésével: *újszerű*, *jelentéstömörítő összetétel* jött létre. Ilyenek például: *bedíszletez*, *befüled*, *begyakorol*, *beiskoláz*, *bemond*, *beolvas*, *benevez*, *beszervez*, *beütemez*, *betáplál*... Bár bővítményt (vonzatot) nem írtam melléjük, talán ráérezünk: a *be* ezekben nem is igen pótolható más igekötővel.

Ízlelgetve a *beszigorít* igét, a főnti – korántsem teljes – sort két, ugyancsak *be* igekötős igével egészítem ki. Rokonai abban is, hogy tárgyatlan mind a kettő. És bár szinonimitásról – immár hármójuk közt – szó sem lehet, mégis némi kapocs érződik: feltételezik, kiegészítik egymást. Úgy is mondhatnánk: a *beszigorít*-ban (amely nem tévesztendő össze a tárgyias *megszigorít* igével) ötvöződnek.

Az egyik felőtű ige tehát: a *betart*. Régi ismerősünk; itt azonban csak a *meg*-gel nem helyettesíthető szlenges/argós formára gondoljunk! Okkal-móddal (főként tréfás, kevésbé igényes stílusban) élhetünk vele. Választékosabb beszédben mindenképp kerülendő. A Magyar szókinccsár szinonimáinaként bármelyikkel pótolhatjuk: *akadályoz*, *gátol*, *gáncsol*, *hátráltat*, *késleltet*, *lassít*, *nehezít*, *feltartóztat*, *visszatart*, *újtját állja* stb.

A másik *be* igekötős igét, a *bekeményít* formát (ez is tárgyatlan) Balázs Géza az Új szavak, kifejezések listáján jegyzi (Édes Anyanyelvünk, 2002/1. 15). Azt jelenti: valamit nagyon komolyan vesz, például szabályt betartat. A HVG szóhasználatában a *bekeményített* lényegében annyi, mint: „az elmúlt hónapokban csak úgy röpököttek a ... határozatok”.

Amikor az utcán két hölgy beszélgetésekor tetten értem a *beszigorítottak* igealakot, rögtön megértettem: hiányérzetünk támadna, ha a *megszigorít*-tal élne a közlő. Pedig az addig is meglévő, legfeljebb lazább (kiskapus, joghézag-gyanús) rendelkezést fogták szorosabbra, tették egyértelműbbé. Igenis: most aztán *beszigorítottak!* Mostantól kínosabban ügyelnek ennek vagy annak a jogszabálynak a betartatására, ráadásul szigorúbb büntetésre is lehet számítani. Más szóval: alaposan *bekeményítettek*. Csakis ezáltal érhetik el, hogy szűnjenek a visszaélések: kíméletlenül *betartanak* a visszaélőknek.

Örülök ennek a *beszigorít*-nak. Még a nyelvi hibákra is ráférne olykor egy kis *beszigorítás*...

Holczer József

Zavar a kép

A tériszonyos békavalag és a csavart tehénlepény mint lejárt lemez

Gyakori nyelvhelyességi hiba a képzavar, számos cikket írtak már róla. Az alábbiakkal egygel növelni kívánom számukat, abban bízva, hogy nem haszontalanul. A bulvársajtóban a szenzációs, bombasztikus újságírás mindennapos. Ezt még fokozni kívánják akkor, amikor filmekről írnak ismertetést, ajánló vagy éppen elriasztó gondolatokat.

Az első példában egy irodalmi szállóigét fordított ki a szerző. „S hogy azelőtt már az öreg Hitchcock is tudta ezt? Nyilvánvalóan többen is az ő – ha nem is köpönyegéből, de – havannaszivarjából bújtak elő.” Értjük, hogyne értenék az asszociációt, az utalást: az ajánlott film hitchcocki sejtelmeket és izgalmakat tartalmaz, Hitchcock pedig szivarozott. De a „Mindannyian Gogol Köpönyegéből bújtunk elő” dosztojevskijji szállóige nem erre való. Az eredeti konkrét és átvitt értelemben is helytáll, hisz egy köpönyegbe be lehet bújni, de egy havannaszivarból ki?!

A következő mondat zavarát nem is kell magyarázni. Olyan, mint a fából vaskarika: „Viszont ekkor már visszafordíthatatlanul rátalál a világhír, s a ropogós dollár is csörgedezni kezd rendesen.” A visszafelé folyó patak pedig ropogni – ennyit okvetlenül hozzá kell tenni.

Nézzük a következő példát: „Eddie Murphy elérte karrierjének azt a pontját, amire már a béka valaga is csak azért nem vet egyetlen pillantást, mert tériszonya van.” Milyen jó volna, ha az újságíró el is olvasná, amit írt. Nem születnének ilyen iszonyatos mondatok. Mélyen lesújtó kritikájában az alacsony színvonalat akarta képszerűen megfogalmazni, de rádöbbenhetett volna, hogy a béka valagának emberemlékezet óta nem volt tériszonya.

S ez még mind semmi. Tessék! – ahogy a nemrég elhunyt „tücsök és bogár”-szakértő, Peterdi Pál mondaná. „A szóban forgó mozi ezzel a nyilvánvaló ténnyel mit sem törődik, s úgy próbálja kikerülni a lejárt lemez tehénlepényét, hogy csavar egyet a dolgon.” Ne tovább! Ennyi elég! Zavar a kép!

Minya Károly

Ladó János halálára

Nagy gyász érte a magyar nyelvésztszadalmat s azon belül az Édes Anyanyelvünk szerkesztőségét, valamint olvasótáborának azt a részét, amely már legalább néhány év óta figyelemmel kíséri lapunkat. Ez év május 28-án, életének 85. évében örökre itt hagyott bennünket Ladó János, akit, ha másról esetleg nem is, de jó néhány kiadást megért Magyar utónévkönyvéről a fél ország ismert.

Kétségtelen, hogy ez a könyv élete fő műve, de több más területen is maradandót alkotott. Ő a magyar mozaikszók első tudós vizsgálója, rendszerezője, sőt névadója is. Erről a témáról írta kandidátusi disszertációját – amelynek már a függeléke is imponáló: egy 12 000 szavas mozaikszótár! –, s e tárgyban jelent meg számos értékes tanulmánya, a mozaikszók helyesírás-történetéről, helyesírásuk időszéri kérdéseiről, kiejtésükről stb. De hasonlóan értékesek a társas nyelvi illetan körébe vágó írásai is, pl. a Köszönés és megszólítás napjainkban című szép tanulmánya (Magyar Nyelvőr 1958. 4: 422–30 és 1959. 1: 23–36), valamint egy hétszáz tételből álló, értékelést is tartalmazó megszólítás-gyűjteménye, amely kéziratban maradt ugyan, de anyagát a kérdéssel foglalkozók így is hasznosíthatták. Éveken át gyűjtötte az anyagot egy általa tervezett családnévszótárhoz is, százezernél is több adata, cédulája azonban tűz martaléka lett. Ilyen irányú elkötelezettségét így csupán családnévféjtő cikkei őrzik számunkra. És, bár részletezésre itt nincs mód, hozzá kell tennem, hogy egyéb nyelvészeti munkássága is igen jelentős. Időt álló tanulmá-

nyai jelentek meg az idegen szavak nyelvünkbeli szerepéről, a nyelvújításkori „szabálytalan” szóalkotásokról, a szaknyelvek nyelvhelyességi kérdéseiről stb.

Ahogy kezdő soraimban utaltam is rá, bennünket még külön is mélyen érint, lesújt a szomorú hír. Ladó János ugyanis az Édes Anyanyelvünk megindulása, 1979 óta egy évtizeden át szerkesztőbizottságunknak tagja, sőt két rovatnak – a Szaknyelvi berkekben és a Nevek világa címűnek – gazdája is volt. Utolsó megjelent cikkét is mi közöltük, 1998. októberi számunkban. Hogy mennyire fogékony volt mindenre, ami új, mutatja ennek az írásának címe is: Anyanyelvünk újabb változásai. Szerkesztői megjegyzésként akkor ezt írtam a végére: „Ennek a cikkének közlésével köszöntjük a számos kiadást megért Magyar utónévkönyv szerzőjét s az Édes Anyanyelvünk szerkesztőbizottságának több mint egy évtizeden át tagját, dr. Ladó Jánost, aki 1998. augusztus 23-án töltötte be 80. életévét.”

Sajnos, a 85.-et már nem érte meg, azon már nem köszönhetjük. „Az ország keresztapja” – ezt a megjelölést Krúdnyak egy remek novellájából, a „Függvényesi, az ország keresztapja” címűből veszem – már csak a felhők szélén ülve figyelheti, hogy a mai kismamák hogyan keresnek nevet megszületendő gyermeküknek a Bíró Ágnes átdolgozásában, kiegészítéseivel ma is közkézen forgó Magyar utónévkönyvből, ahogy gyakran emlegetik: a Ladóból.

Grétsy László

Ica néni köszöntése

Születésnap csokor tájszavakból

1944 szeptembere. Budapestet fenyegető bombatámadások miatt visszakerültem szülővárosomba, Mohácsra. Itt **Kövesi Józsefné** (Ica néni) lett az osztályfőnököm és a magyartanárom. Az egykori pompás magyaróráknak ma már csupán a hangulatára emlékszem. Egy különös házi feladat azonban mélyen bevésődött az emlékezetembe. Egy hónap leforgása alatt minden tanulóknak tíz-tíz tájnyelvi szót kellett összegyűjtenie. Ma is megborzongat a rémülettel vegyes kudarcélmény, mivel három hét múltán is csak két mohácsi tájszavam volt; a *bönt* (árvédelmi gát, töltés) meg a *bendis* (bő száju cserépkorsó). Később szorultságomban idesoroltam még a *sokac* szót is (amit – szerintem helytelenül – a rác és a bunyevác mintájára *sokác*-nak ír és mond a köznyelv). Eddig jutottam, amikor közbeszólt a háború. A front közeledése miatt október 3-án befejeződött a tanítás...

Egykori magyartanárom ez év október 5-én lesz kilencvenéves. Kiváló pedagógus, Kazinczy- és Apáczai-díjas; tanítványainak tucaitját készítette fel versmondó és szépkiejtési versenyekre. Hatvanhárom évi aktivitás után 2000-ben vonult nyugalmába. Nyugalomba? Legújabb könyvét (A Mohács-kép évszázadok költészetének tükrében) ez év májusában mutatta be a város közönségének.

A kerek évforduló alkalmából mit is mondhatnék „kedvest, szépet neki”? Talán az lesz a legjobb, ha – ötvennyolc éves késéssel – pótolom egykori mulasztásomat. Íme, a hiányzó tájnyelvi szavak: a *csikli* – kis halászladi, könnyű csónak; a *csetres* – konyhai (mosatlan) edények összessége; a *vindó* – zsírtároló bődönszerű (fém)edény; a *szapoly* – (halász)ladikok vízmerítője; a *bókony* – a halászladi bordái közül az egyik vagy a bordázat együttesen; a *dürgencs* – apró, tuskés hátú halfajta; végül a farsangi *busó*. Ráadásul pedig egy a tájnyelvi szótárakban sem található szó: a *cipike*. Ez a házfalak tövében megbúvó, igénytelen virágocskák másutt *porcsinrózsa*, *kerti porcsin* vagy *kukacvirág* (*Portulaca grandiflora*) néven ismert.

A születésnap jókívánságok és a virágcsokor mellé egy Németh László-idézet: „A jó tanárnak eleve le kell mondania, hogy más jutalma legyen, mint a munkája, az önzetlen bőkezűség, amellyel magát osztogatja. Mert hisz ki is mérhetné le s nyugtázhatná azt a tízedmilliméter vagy mikronnyit, amivel egy-egy tanári élet emeli meg a nemzeti műveltség szintjét.” Valóban lemérhetetlen?

Bencze Imre

Kazinczy- és Péchy Blanka-díjasok, 2002.

KAZINCZY-DÍJASOK

Dr. Földi Éva, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Fonetikai Tanészékének adjunktusa. 15 éve vesz részt a Kazinczy-versenyek előkészítésében és lebonyolításában. Az ELTE Egyetemi Anyanyelvi Napok szervezőbizottságának titkára. Tanítványai közül eddig 10-en szereztek Kazinczy-érmeket az országos döntőn. Kiváló oktatómunkája mellett jelentős eredményeket ért el a magyar szövegfonetikai kutatásokban is.

Keppel Gyula, a budapesti Csepel Műszaki Szakközépiskola tanára. Szakkörvezetőként közel két évtizede foglalkozik az anyanyelvi versenyekre készülő tanítványaival, különösen nagy figyelmet fordítva a szakmunkástanulóakra. Kitűnő nevelő-oktató munkája eredményeként szakköre nagy alkalommal részesült Kazinczy-jutalomban, több tanítványaának szereplését a győri és a sátoraljaújhelyi anyanyelvi verseny döntőjén éremmel ismerték el. Folyóiratokban, antológiákban költőként is bemutatkozott.

Vadász Gusztávné, a budapesti Práter Utcai Általános és Zeneiskola tanára. Másfél évtizede vezet anyanyelvi szakkört, előbb Székesfehérváron, majd Budapest VIII. kerületében, kiváló pedagógiai felkészültséggel, igen színvonalas nyelvpápoló munkára nevelve növendékeit. Iskolája az ő kezdeményezésére vállalta az általános iskolák – ver-

sennyel egybekötött – országos találkozójának, az anyanyelvi napnak évenkénti megrendezését, bensőséges élményt szerezve a résztvevőknek.

PÉCHY BLANKA-DÍJASOK

Fábián György, a csongrádi Batsányi János Gimnázium igazgatója. Ez évben immár tízedik alkalommal segíti az évenként egy-egy hetes ifjúsági anyanyelvi tábor megrendezését, gazdag kulturális programjának lebonyolítását.

Gárdos Zoltánné, a balatonboglári Általános és Zeneiskola igazgatója. Az általa vezetett intézménynek egyébként is magas színvonalú pedagógiai munkájából kiemelkedik az anyanyelvi nevelés. Lelkes munkájuk túllép az iskola falain: 15 éve ők rendezik a körzeti, negyedik éve pedig a dunántúli általános iskolások „fél országos” Kazinczy-versenyét.

Juhász Istvánné, a sátoraljaújhelyi Kossuth Gimnázium és Szakközépiskola igazgatóhelyettese. Az idén harmincadik alkalommal meghirdetett „Édes anyanyelvünk” nyelvhasználati verseny országos döntőjének előkészítésében és lebonyolításában hosszú évek óta tevékenyen vesz részt mint magyartanárr.

„Szépen beszélni nem elég!”

Újra együtt vagyunk, hogy ünnepé tegyük e három napot, az anyanyelv ünnepévé.* Minden alkalommal, amikor akár itt, Boglárán, akár másutt résztvevője lehetek a Kazinczy-versenyeknek, örömmel tölt el a fiatalok látványa, az anyanyelvünk védelmében járatos pedagógusok áldozatos munkája nyomán a szép beszédet, a tiszta kiejtést és ezzel együtt az értelmet pallérozó diákok sokasága. A hétköznapiokból érkezve mindig megnyugszom, hogy mégsem korcsosult el a beszéd, hogy vannak hívó védői, akik óvják és meg is óvják a romlástól.

Szükség van-e a védelmére? Szükséges-e a nyelvművelés? Sokan azt mondják, a nyelv majd megvédi önmagát, kiveti magából a bele nem illőt, s magába olvasztja, amit a kor jelenségeire kifejezőnek talál, vagy a technika újdonságainak megnevezésére kénytelen átvenni idegen nyelvekből. Minden bizonnyal így van, említettem már máskor is, most is mondom, hogy anyanyelvünket hasonlatosnak találom a folyóhoz, melybe mindenféle szenny, hulladék, romlandó anyag kerül, de sodrában kimossa magából, partjaira veti, s így megtisztul. Amit pedig felold, azt részévé teszi.

De azért azt is tudjuk jól, hogy vannak olyan mérgező anyagok, melyek – hogy a hasonlatnál maradjunk – a folyóba jutva pusztító hatásúak. Meg kell akadályozni, hogy belé jussanak, mert könnyen holt folyóvá tehetik. Ahogy nemrégiben a vízbe jutott cian majdnem azzá tette a Tiszát!

Nem akarok azzal riogatni, hogy anyanyelvünket ilyen végzetes fertőzések veszélyeztetnék, de résen kell lenni. A közbeszéd eldurvult, ami régen közbotránkozást keltő trágárságnak bizonyult, ma jelen van életünk minden terén, utcán, munkahelyen és, sajnos, az iskolákban is. Az úgynevezett kaszánya-modor már nem is okoz megütközést. De említhetem az elterjedt nyelvi pongyolaságot is, ami elnézhető az otthoni csevegésben, de semmiképpen sem a közszolgálati vagy magánkézben lévő rádiókban, televíziókban. Ehhez még hozzájárul a hibás, a magyartól teljesen idegen hangsúlyozás, főleg a fiataloknál tapasztalható hebrencs beszéd és az angol, főként az amerikai angol szavak, kifejezések szüségtelen használata.

Van mitől óvni a szép és tiszta magyar beszédet, nyelvet. A jelenlévők tudják ezt, tudják nevelőik, és talán nem csak a versenyre készülő fiatalok is. Szeretném remélni, hogy az a felemelő élmény, amely az ilyen versenyeken örömmel tölti el az embert, nevelő erejű szellemi szükségletté válik a résztvevők egész életére.

Az értelmes beszéd alapja a nyelv tisztasága. De szépen beszélni nem elég, hiszen választékos, helyes kiejtéssel lehet hazudni is. Szabatosnak tetsző, jól hangsúlyozott beszéd lehet hamis is. Ha valaki nem ér el a szavak lelkéig, hiába formálja elbűvölően a mondatait. Ilyen értelemben tehát nem a szép beszéd a fontos, hanem a mondandónk igazsága, hogy szavaink, beszédünk elérhessen lélektől lélekig.

Péchy Blanka, mozgalmunk elindítója mondta ki a Kazinczy-versenyek jelmondatát: „Beszélni nehéz.” Kritikusan szemlélt mindenkit, talán nagyon is szigorúan, de ennek köszönhetjük, hogy a körök, versenyek léteznek, s azok a jeles professzorok, tanárok, tanítók, önkéntes nyelvművelők, akik immár hosszú évek óta járják az alapító kijelölt utat, bebizonyíthatják, hogy ha nehéz is, de érdemes törekedni helyességének ápolására.

Beszélni nehéz – de vannak az életben olyan helyzetek, amikor nemcsak beszélni, de tisztán gondolkodni is nehéz. Amikor sötét erők támadnak az értelem ellen. És mégis: a nyelv, az anyanyelv a legragikusabb időkben is a romlás, a pusztító

erők fölé tudja emelni az embert. Mindig megrendült csodálkozással tekintetem a szörnyűségek, a pokoli megaláztatások, sőt a gyilkos indulatok megszenvedőire, akik a vér, a mocskok és a gyűlölet rájuk zúduló borzalmai ellenére is mély alázattal tudtak tekinteni anyanyelvükre, a szavakra, az embert emberségében megtartó és megmentő nyelvre, mint az önkény börtöneiben sínylődő rab vagy a halálmenetben már éppen csak magát vonzóoló költő.

„A mocskos padlón fekszem, / hátam vetem a falnak, / – A fájdalom ... lehet-e versem / hatalmad?” – írta az 56-ban hősi halált halt, Márianosztráról a forradalomban szabadult Gérecz Attila 55 decemberében, a szigorítottban, a zárkájába becsempészett papírdarabra egy ceruzacsonkkal. Vagy nem megindítóan csodálatosak-e Radnóti véres noteszában a tökéletes vessorók, rímek, a végső, állati sorba taszított pillanatokban is a világirodalmi értékű remeklések? „Mellézuhanam, átfordult a teste / s feszes volt már, mint húr, ha pattan.” 1944 októberében ott, a halál torkában, ez a nyelvi pontossággal megírt Razglednica? Mi ez, ha nem a nyelv, az anyanyelv ereje? Csodálatos bizonyosága annak, hogy emberi mivoltunk legfontosabb kincse. Ha azok, akik mindentől megfosztva már csak attól érezhették magukat embernek, hogy lelkük mélyéről, utolsó erejükkel is akár, de feltündököltették a tiszta szavakat, hogyne kellene védőnk békés hétköznapijainkban legfőbb kincsünket, anyanyelvünket és kifejezésének tisztaságát.

Végezetül – ha már a beszéd ünnepe készülünk – emlékeznünk kell arra a jeles magyar politikusra, a nemzet nagy fiára, aki szónoklataival fellobbantotta és lobogásban tartotta a magyar szabadságeszményt. Kossuth Lajos születésének 200. évfordulóját ünnepelhetjük ez év szeptemberében. Attól kezdve, hogy 1848. március 3-án az alsótábla ülésén, legyőzve kezdeti elfogultságát, kimondta mindazt, amit a magyar nemzet a Habsburg-háztól követelt, vagyis magyar pénzügyi rendszert, a nemesség megadóztatását, az úrbér eltörlését, a császári-királyi hadsereg átszervezését, új országgyűlési választást, új alkotmányt és felelős magyar minisztériumot, a negyvenhat éves, körszakállas, égő tekintetű fiatal férfiú minden kétséget kizáróan a nép vezetője lett. Odavágta a kérdést: a dinasztia a saját javát óhajtja-e, vagy továbbra is egy korhadó rendszert akar támogatni? Tapsorkán, ováció fogadta szavait. És úgyanígy 49 áprilisában, a debreceni Nagytemplomban, amikor detronizálta a királyt. Mindaddig számos lelkesítő beszédet és kormányulást tartott már, de aznap délelőtt, amikor belépett a zsúfolásig megtelt Nagytemplomba, és szóra emelkedett, hirtelen elgyöngült, torka elszorult, reszketni kezdett, alig jött ki hang a torkán. De a hirtelen csendben aztán mégis beszélni kezdett. És mire végére ért a függetlenségi nyilatkozatban felsoroltaknak, már zengett a hangja, s mikor azt mondta a feszülő csendben: „Én hazám boldogságának meleg óhajátán kívül semmi más vágyat nem ismerek...”, már hitte, hogy szavaival hallgatóságának többségét a maga és a haza igazáról meggyőzte.

Tisztelt hallgatóim, kedves lányok és fiúk, az elkövetkező két napon nem kossuthi szónoklatokat várunk, de azt igen, hogy a megszólalók éppen így érezzék át a szavak lelkét, és akkor szereplésükkel minden bizonnyal megnyerik hallgatóságuk – társaik és a zsűri – érdeklődését.

Befejezésül azt mondanám: verseny lesz, nemes versengés, de ne csak a díjazottak érezzék majd magukat győztesnek, hiszen itt a maga módján mindenki az, aki elszántan küzd anyanyelvünk tisztaságáért.

Kívánok holnapra, holnaputánra sikeres szereplést mindenkinek.

„Ha valaki
nem ér el
a szavak
lelkéig, hiába
formálja
elbűvölően
a mondatait.”

* Elhangzott az általános iskolások dunántúli Kazinczy-versenyének döntőjén, Balatonboglárán, 2002 áprilisában. A szerk.

Új szavak, kifejezések (21.)

agyal – gondolkozik (*agyalás* = gondolkodás).

bocsa – (évszázadok óta ismert) golyójáték, amelyben a bocsat (nagygolyót) dobással vagy gurítással kell minél közelebb juttatni a *pallinó* elnevezésű kis golyóhoz. Pl. Új *bocsapálya* a Wekerlén (Népszabadság, 2002. aug. 2.).

eva – a tervezett egységes vállalkozási adó rövidítése. Pl. *Eva*: minden az ígéretek szerint (Népszabadság, 2002. július 27.), Mégis jár az *eva* a kft.-knek? (Népszabadság, 2002. aug. 2.).

faloda – (gyors)étkezőhely (Budapest, V. ker., Magyar utca).

intelligens (közönség)film – a közérthető művészfilmek elnevezése, középút a művészfilm és a kommersz alkotás között (Magyar Nemzet, 2002. május 29.).

körbeszámlázás – (adó elkerülésére szolgáló) adótechnikai trükk.

metrószörfös – a New York-i metrókocsik tetején (életveszélyes körülmények között) egyensúlyozó fiatal. „A metrószerelvények tetején száguldó New York-i fiatalok, akiknek a graffiti már nem nyújt elegendő izgalmat” (CKM, 2002. július).

ortofotó – pontos (fotogrammetriai eljárással átalakított, valóságghú) légifénykép.

rules, rulez (ruiz) – nagyszerű, nagyon jó, király (a számítógépes nyelvhasználatban). Az angol *rule(s)* 'szuper, csúcs' jelentés alapján. Pl. Emil Rulez együttes (Mai Nap, 2002. júl. 6.).

siklóernyő, vitorlázóernyő – hatalmas szárnyú, (papírsárkány módjára) a szél által a magasban tartott, hosszú távú repülésre alkalmas eszköz (CKM, 2002. július).

sms-fal – nyilvános helyen óriás képernyőre (mobil)telefonnal folyamatosan küldhető és ott sorban megjelenő sms-üzenetek. A magyar mérnökök találmánya rendkívül népszerű nagyobb rendezvényeken, egyes vendéglátóhelyeken (Zöld Pardon).

szervkereskedelem – életfontosságú emberi szervek (tiltott) kivétele és áruba bocsátása. A szervátültetés tiltott formája.

szigetelés – a Sziget Fesztiválon való részvétel, időtöltés. Pl. „sorrendben ez lesz a tizedik »szigetelés«” (Népszabadság, 2002. júl. 27.).

valóságshow – valóságos élethelyzeteket, kalandos eseteket utánzó új televíziós műfaj. A *reality show* félig magyar változata. „Hasonló kereslet mozgatja a jóléti társadalmakban oly népszerű túlélt vetélkedőket és *valóságshow*-kat” (Magyar Nemzet, 2001. november 24.).

városlások – a városlakók megszólítása (az egyik kereskedelmi rádió reggeli műsorában).

zajárnyékoló fal – (különösen autópályák melletti) környezetvédelmi beruházás, a *zajvédő (zajfogó) fal* újabb elnevezése.

Olvásóink beküldött megfigyeléseiből is válogatunk!

B. G.

Szerkesztőségünkbe beérkezett nyelvészeti kiadványok

Mostantól kezdve időről időre közzétesszük a hozzánk eljuttatott olyan nyelvészeti kiadványok megjelenési adatait, amelyek megítélésünk szerint érdeklők olvasóinkat. A tankönyvekre ez nem vonatkozik, azok közlésére vannak nálunk hivatottabb lapok. Olyan, szintén ebben az időszakban megjelent munkák, amelyekről lapunk e számának más helyén írunk, itt nem szerepelnek, az itt felsoroltak némelyikéről azonban későbbi számainkban még közlünk ismertetést vagy recenziót.

Anyanyelvi rejtvénytár. Válogatás a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma anyanyelvi pályázatából. Szerk. Grétsy László. Trezor Kiadó, Budapest, 2002

„A nyelv ma néktek végső menedéktek...” – Küzdelem a magyar nyelvért három régióban. Szerk. Maróti István és Székely András Bertalan. Anyanyelvpolók Szövetsége, Budapest, 2002

Balázs Géza: **Nyelvünkben a világ. ISTER Szolgáltató, Kereskedelmi és Kiadó Kft., Budapest, 2002**

Büky László: **Füst Milán metaforahasználatának alapjai – szótárszerű feldolgozásban. Szegedi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Magyar Nyelvészeti Tanszék, Szeged, 2002**

Informatikai technológia és nyelvhasználat. Válogatás a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma anyanyelvi pályázatából. Szerk. Balázs Géza. Trezor Kiadó, Budapest, 2002

Ilyés Gyula: **A törzs szavai. Írások az anyanyelvről. Válogatta Domokos Mátyás és Szathmári István. Nap Kiadó, Budapest, 2002**

Kemény Gábor: **Bevezetés a nyelvi kép stilsztikájába. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2002**

Keszler Borbála – Lengyel Klára: **Kis magyar grammatika. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2002**

G. L.

HÍREK

Az Akadémiai nagyszótár mutatványkötetét tárta a sajtó nyilvánossága elé az MTA Nyelvtudományi Intézete az MTA nagytermében 2002. június 4-én.

Manherz Károly nyelvészprofesszort, folkloristát, az ELTE Bölcsészettudományi Karának dékánját köszöntötték 60. születésnapján, 2002. június 8-án az ELTE aulájában. A jubiláns tiszteletére tanulmánykötet készült.

Az MTA Magyar Nyelvi Bizottsága 2002. június 17-én tartotta az elmúlt három évet értékelő ülését.

75. születésnapján, 2002. június 26-án köszöntötték és tanulmánykötettel lepték meg barátai, tanítványai **Maróti Andort**, az ELTE BTK Közmuvelődés Tanszékének nyugalmazott vezetőjét. Maróti Andor néhány nyelvművelő írásával lapunk olvasói is találkozhattak.

2002. június 26-án váratlanul elhunyt **No-bel Iván**, az Országos Köznevelési Szolgáltató Iroda módszertani folyóiratának, a Magyar Módszertani Lapoknak felelős szerkesztője, aki lapjában rendszeresen helyet adott nyelvi, nyelvészeti, nyelvhelyességi tárgyú kérdéseknek is, ő maga pedig olykor az Édes Anyanyelvünkben is publikált. Emlékét megőrizzük.

2002. szeptember 11-én végleg eltávozott körünkől az Édes Anyanyelvünknek 1979-től 1989-ig szerkesztőségi tagja, a lap több rovatának is vezetője, **Takács Lajosné dr. Urbán Ilona**, az MTA Nyelvtudományi Intézete mai magyar nyelvi (nyelvművelő) osztályának tudományos kutatója. Kedves munkatársunk emlékét megőrizzük.

Versék szébben címmel **Bodolay Géza** a zárt *e* hangokat is mutató (szébben hangzó) szöveggyűjteményt, valamint **Bánffy György** tolmácsolásában CD-t állított össze a klasszikus magyar lírából. Kiadta a **Bácsi Géza Értéktörző Kiejtési Alapítvány**.

Mintegy 50 oldalas kun tájszótár járul **Bartha Júlia** *A Kunság népi kultúrájának gyökerei* (Debrecen, 2002) című munkájához. A hézagpótló kismonográfia Nyelvmélekek és folklórvonatkozásaik című fejezetében további fontos nyelvészeti adalékok vannak.

Kísérleti beszéd kutatás címmel rendezte meg éves konferenciáját az MTA Nyelvtudományi Intézetének Kempelen Farkas Beszédkutató Laboratóriuma 2002. október 18–19-én.

Felhívás. Kérjük a nyelvművelő tanácskozások, pályázatok, versenyek, táborok, megemlékezések stb. szervezőit, hogy 2003. évi nyilvános rendezvényeik főbb adatait (a rendezvény neve, időpontja, helye, egyéb információk, kapcsolattartási cím, telefon stb.) küldjék el szerkesztőségünknek. Az október 25-ig hozzánk érkező adatokat 2002. decemberi számunkban közzétesszük! (A gyorsabb eljuttatás végett javasoljuk, hogy az adatokat a balazsge@due.hu villámpostacímre is küldjék el.) – Köszönettel: az ÉA szerkesztősége

Osszeállította: B. G. és G. L.

Rejtvényrovatunk hagyományainak megfelelően legelőször is az ez évi 2. számunkban közölt rejtvények helyes megfejtését adjuk meg.

I. Nevekből újabb nevek. 1. Bereniké. 2. Ermelinda. 3. Robertina. 4. Tertullia. 5. Izidóra. 6. Lamberta. 7. Leonóra. 8. Androméda. A kilencedik név: Bertilla.

II. Ikerintarziák. 1. Térd. 2. Maszk. 3. Áll. 4. Kör. 5. Tar. 6. Körte. 7. Szak. 8. Kert.

III. Hétszer hét. 1. Alabárd. 2. Ottomán. 3. Szemcse. 4. Pocséta. 5. Karotin. 6. Egyidős. 7. Válóper. A keresett két színmű: A testőr; Olympia; szerzőjük az éppen ötven éve, 1952. április 2-án elhunyt Molnár Ferenc.

IV. Író és műve. 1. Média – komédia. 2. Rombol – dorombol. 3. Dikó – ládikó. 4. Szál – nyiszál. 5. Porít – szaporit. 6. Kukkol – kakukkol. 7. Monok – démonok. 8. Tél – koktél. Az író Kodolányi János, művének címe: Szakadékok.

V. Illés Sándor a nyelvről. A szép szó olyan kincs, amelyre mindannyiunknak vigyázni kell, akár a szemünk fényére.

Azok közül a megfejtőink közül, akik megszerezték a sorsolásban való részvételhez szükséges 75 pontot, ezúttal a következők részesültek könyvjutalomban: Baky Boglárka, Pápa, Zsemle u. 3. (8500); Gyuris József, Szeged, Gáz u. 8/B, V. 15. (6723); Jármái Gyula, Miskolc, Pozsonyi u. 62. II. 1. (3526); Dr. Juhász Erzsébet, Balassagyarmat, Köztársaság tér 4. (2660); Sebők János, Dunakeszi, Barátság útja 17. X. 61. (2120); Stéhli Ferenc, Budapest, Nyitra u. 5. (1183); Szabó Éva, Káloz, Ország út 1/2. (8124); Szatmári Istvánné, Kisvárd, Dózsa György u. 30. (4600); Szó József, Budapest, Iskola u. 37. (1011); Turó Mária, Komárom, Mártírok útja 21/A (2900). A nyerteseknek szívből gratulálunk!

A Pontozó újabb feladatai

I. Női nevekből férfinév. A felsorolt utónevek elé írjanak olvasóink a vonalkáknak megfelelő számban olyan betűket, amelyek a már meglévő névvel kiegészítve egy újabb nevet adnak. Megfejtésük akkor helyes, ha a sorok első betűi felülről lefelé összeolvasva egy világszerte ismert, ősi férfinévet adnak. (A megfejtéshez segítséget kaphatnak Ladó János és Bíró Ágnes 1998-ban megjelent Magyar utónévkönyvéből.) Megfejtése 16 pont.

----- ÉVA
----- RIA
----- DINA
----- GINA
----- BELLA
----- ELLINA
----- MIA
----- ELLA

II. Nyelvészek, nyelvművelők – anagrammaköntösben. A rejtvényünkben szereplő, anagrammaköntösbe bújtatott nyelvészeknek megadjuk születési és halálozási évszámukat, ezenkívül egy-két tájékoztató adatot közlünk róluk. Olvasóinknak már csak a nevüket kell az anagrammákból kitalálniuk! Mindegyik névért 3 pont jár, a hibátlan megfejtés tehát 21 pontot ér.

1. *Móri vak is él.* (1750–1807) Nyelvész és író, a pesti egyetemen a magyar nyelv és irodalom tanára. Egyik művének címe: A magyar szép toll.

2. *Szob vár, Garas!* (1832–1895) Nyelvész, a Magyar Nyelvőr első felelős szerkesztője.

3. *Sajó, fals a zseb!* (1864–1945) Nyelvész, tanár. A Magyar Nyelvőrnek két évtizeden át felelős szerkesztője.

4. *Liliom s vonat.* (1870–1937) Nyelvész és irodalomtörténész. Egyik legismertebb művének címe: Halhatatlan magyar nyelv.

5. *S lágy a huzal.* (1881–1947) Földrajzi író, egyúttal nagy hatású nyelvművelő. Egyik művének címe: Édes anyanyelvünk.

6. *Ede, ön bök?* (1883–1964) Nyelvész, a finnugor nyelvek kutatója. Több éven át a Magyar Nyelvőr felelős szerkesztője.

7. *Sima kiló rizs.* (1892–1955) Nyelvész, a finnugor nyelvek kutatója. A harmincas években a Magyarosan című nyelvművelő folyóirat felelős szerkesztője.

III. Hétszer hét. Megfejtőink az ábra helyes kitöltése után a bal felső sarokból kiindulva a jobb alsó sarokig egy vers címére találhatnak. Ha ezután a sorokat ügyesen átrendezik, ugyanebben az átlóban egy újabb verscímre bukkanhatnak. Mindkét vers alkotója egy 175 éve született költőnk. Mi a két vers címe, és ki a szerző? A helyes válaszokért 5–5 pont jár, összesen tehát 15!

- Korzó
- Laboratóriumi üvegcső
- Budai magaslat
- Eszmecsere, bizalmas szóval
- A kiütéses tífusz hajdani neve
- Férfinév
- Vízi jármű, régiesen

IV. Író és műve. Két-két meghatározást adunk. Ha olvasóink az első meghatározásokra jól válaszolnak, akkor már a meghatározáspárok jobb oldali tagjára adandó feleletet is könnyen megkapják. Ehhez nem kell mást tenniük, mint a bal oldali kérdésre adott válasz elé még hozzáilleszteni egy 1, 2, 3 vagy 4 betűjegyből álló szórészt, többnyire szótagot. Ha ezután ezeket az utólag beírt kis részeket fölülről lefelé összeolvassák, egy erdélyi születésű, kiváló írónk egyik regényének címét kapják eredményül. Ki az író, és mi a mű címe? A helyes megfejtésért 10–10, összesen tehát 20 pont jár!

- Ésszel felfog – avégett
- Nagy olasz költő – zenei előírás: lépésben
- Jegyes – ez is korona
- A „rocknagymama” keresztnéve – ez meg olimpiai bajnoknőnké!
- Vizinövény – ismert erdélyi fürdőhely
- Panaszszó (főleg előtagként) – értelmi belátásra ható érv
- Égtáj – Ady műsájának utóneve
- E napon – fonalköteg, de fénycsík is lehet
- Pásztoristen – könnyű női cipellő
- Német filozófus (1724–1804) – munkaképtelen

V. Gárdonyi Géza a nyelvről. Keresztrejtvényünk fő sorai-ban ezúttal az éppen 80 éve, 1922. október 30-án elhunyt népszerű írónak a nyelvre vonatkozó megállapítását idézzük. Ezt tessék beküldeni! Megfejtése 25 pont.

Az e számunkban közölt rejtvények együttes értéke 97 pont, de már 75 pont is elég ahhoz, hogy valaki részt vehessen megfejtésével a sorsolásban, és egy értékes könyv nyertese lehessen. Könyvjutalomban, mint mindig, ezúttal is tizen részesülnek. A rejtvények megoldását 2002. december 1-jéig kell beküldeni címünkre: Édes Anyanyelvünk, Pontozó, 1364 Budapest, Pf. 122.

Minden rejtvénykedvelő olvasónak szellemes, tanulságos rejtvényeket, sikeres megfejtést és jó szórakozást kívánnak – a Pontozó rovat szerkesztőjével, Grétsy Lászlóval együtt – a feladványok készítői:

Bencze Imre (II.), Doroszlai Elekné (IV.), Harmati Gizella (III.), Láng Miklós (I.), Schmidt János (V.)

GÁRDONYI A NYELVRŐL

1	NY	2	3	4	5	6	V	7	8	9	10	11	12
		13								14			
15	16			17					18			19	
	20		21		22			23			24		
25				A		26						27	
28			29		30		31				32		
33		34								35			
	36						K		37		38		39
40		N		Z		41		S					Z
42	43				44				45			46	
47				48				49		50		51	
52					53				54		55		
56				57			58			59		60	61
62			63			64					65		
66							L						A

VÍZSZINTES: 1. Gárdonyi Géza megállapításának első része. 7. Melegő állat. 13. Kardot élesítő mesterember. 14. Gyommal benőtt. 15. Nemecek ellenfele (Feri). 17. Judik ...; színész, Karinthy Frigyes első felesége. 18. Nyugat, röv. 19. Tessék, itt látható! 20. East european time (kelet-európai időzóna), röv. 22. Színművész, rendező (Andor, 1903–1975). 24. Az 1707. évi országgyűlés színhelye. 25. A megállapítás harmadik, befejező része. 26. Mérges eb teszi. 27. Gyepő, szlavóniai tájszóval. 28. Vércsatorna. 29. A radon és az oxigén vegyjele. 31. Orosz tehergépkocsi-márka. 32. Vagyis, tehát. 33. Német zeneszerző, a Jancsi és Juliska című meseopera komponistája (Engelbert, 1854–1921). 36. Floridai üdülőközpont. 37. Város Nagyváradtól keletre, a közelében található Súlyomkő várának romjai. 42. Katonai szövetség. 44. Ústi ... Labem; cseh város. 45. Az Irén egyik becézett alakja. 46. Párizs közepe! 47. ... Gardner; néhai filmszínész. 48. 4 + 1 tagból álló (csapat). 50. Ábrahám és Sára fia. 52. ... Tóth László; színművész. 53. Durván szidalmaz. 55. A távolabb. 56. Fül-, idegen előtagként. 57. Innen máshova. 58. A Garam szlovák neve. 60. Egy, németül. 62. Nigériai nagyváros. 64. Érvényesülés, sikeres pályafutás. 66. Azonnal, kapásból.

FÜGGŐLEGES: 1. Az aljához. 2. Nógrád megyei település a Szuha partján völgyében. 3. Némán leső! 4. Vietnam sportjele. 5. Pityu. 6. A lengyel országgyűlés. 8. Határozatlan névelő. 9. A kalcium vegyjele. 10. Tiszta nemesfém. 11. Olimpiai bajnok labdarúgó, volt szövetségi kapitány (Imre). 12. Könyörgő. 16. Italízesítő. 18. Kilencvenhat havi. 21. Esze Tamás szőlőfaluja. 23. A hakasokba beolvadt, Jenyiszej vidéki nép. 25. Kaptárlakó rovar. 30. Irányít, irányt mutat. 34. Gárdonyi Géza megállapításának második része. 35. Tolnay ...; kedves emlékü színművész. 38. ... Doolittle; G. B. Shaw Pygmalionjának hősnője. 39. Néhai világhírű karmester (Antal, 1906–1988). 40. ... France; Nobel-díjas francia író. 41. Vászonzötésű selemkelme. 43. Régi, kopott. 49. Egymás után. 51. Az Utas és holdvilág című regény írója (Antal). 54. Rideg, mogorva. 57. A májusi aranyat ér! 59. Norvég, olasz és thaiföldi autók jelzése. 61. ... plus ultra; valaminek a netovábbja. 63. Szibériai folyam. 65. Középen léás!

Schmidt János

Közlemény

Az Anyanyelvpolók Szövetsége (1126 Budapest, Szoboszlai u. 2-4., adószám: 19663155-1-43) ezúton ismerteti 2001. évi közhasznú tevékenységének főbb adatait és szolgáltatásai igénybevételeinek módját:

Éves beszámoló
(adatok ezer forintban)

A) Befektetett eszközök	
I. Immateriális javak	
II. Tárgyi eszközök	
III. Befektetett pénzügyi eszközök	
B) Forgóeszközök	2385
I. Készletek	
II. Követelések	
III. Értékpapírok	
IV. Pénzeszközök	2385
Eszközök összesen	2385
C) Saját tőke	2240
I. Induló tőke	
II. Tőkeváltozás	1055
III. Tárgyévi eredmény	1185
D) Tartalék	
E) Céltartalék	
F) Kötelezettségek	145
I. Hosszú lejáratú kötelezettségek	
II. Rövid lejáratú kötelezettségek	145
Források összesen	2385

A szövetség – és benne az Édes Anyanyelvünk című folyóirat – 2001-ben az állami költségvetésből, illetve annak egyes alrendszeireitől 5140 eFt, más szervezetektől 1828 eFt támogatást kapott. A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumától kapott külön céltámogatás segítségével 3759 eFt értékben támogatott anyanyelvi táborokat és versenyeket. A szövetség ezen kívül 496 eFt cél szerinti juttatást nyújtott, és az állami támogatás terhére rendszeresen megjelentette az Édes Anyanyelvünk című folyóiratot.

A szövetség 2001-ben vezető tisztségviselőinek sem pénzbeli, sem természetbeni juttatást nem nyújtott.

A 2001. évről készült közhasznúsági jelentés a szövetség székhelyén megtekinthető.

Az elnökség

NYELVÉSZ-LELETEK, NYELV-ÉSZLELETEK

Karácsonyi meglepetések a
POTOM
ruházati üzletbe.

Divatárúk és fehérneműk
szencziós árengedményekkel
Jöjjen el hozzánk és válasszon
akciós kínálatunkból.

Ahennyben felmúlja üzletünkbe a vásárolt
további 10% kedvezménybe részesül.

Herkovits Balázs Péter orosz lányi olvasónk találta egy idei kártyanaptár hátlapján ezt a hirdetést. Nehezményezi, hogy a szövegben szükséges *üzletben, üzletünkben és kedvezményben* helyett *ba-be* ragos alak olvasható a hirdetésben. Nem szólva külön a szöveg egyéb hibáiról (vesszőhiányok, főleges nagybetű) csak megerősíthetjük a levélíró bíráló szavait. A *ba-be* és a *ban-ben* írott szövegben való többszöri összecserélése bizony nem potomság, azaz nem csekélység! (Közléteszi: G. L.)

Komáromi 1. sz. Gépjárművezető-képző Munkaközösség
**KÖNNYŰ (TARGONCA) és NEHÉZ
GÉPKESZELŐI TANFOLYAMOT** indít.

a megyében nálunk a **LEGOLCSÓBBAN
RÖVID HATÁRIDŐ**

A sikeresen vizsgázók **AZONNAL OKJ-s
BIZONYÍTVÁNYT és JOGOSÍTVÁNYT** kapnak.
Részletfizetési kedvezmény.

Jelentkezni lehet: 0200 Komáromi Művelődési Ház
Naponta: 9-17 óráig Tel.: 0200/200-1000

Bolond, aki a nehéz tanfolyamra jelentkezik, hogyha van könnyű is, s az azon való részvétellel ugyanúgy sikeres vizsgát tehet! Ezt olvasva még mosolyoghatunk is a szövegben, annak megtévesztő helyesírása miatt. Az azonban már semmiképp sem öröm egy nyelvművelőnek, ha azt látja, hogy a hirdetés nyelvi sorának mondata kisbetűvel kezdődik, írásjel nincs is benne, sőt kődbe vész a mondat vége! (Beküldte Miklós Józsefné komáromi olvasónk.)

Whirlpool
W.E.S. DISZKONT

**Szépséghibás
értékesítés**
raktárról, gyári garanciával.

RÉSZLETFIZETÉSI lehetőség

(Az ~~.....~~ nógöttl a tűzoltóság utcájában)
Telefon: ~~.....~~

Nyitva: H-P: 9-17 h-ig, Szombat: 9-13 h.

Szépséghibás értékesítés? Bár többé-kevésbé értjük, hogy szépséghibás *termékek* értékesítéséről tájékoztat bennünket a szórólap, az ilyen mértékű jelentéssűrítés már zavarossá, úgy is mondhatnánk, képzavarossá teszi a szöveget, véli a példa beküldője, **Pékó Zsanett** budapesti olvasónk. Mi is úgy érezzük, hogy a *szépséghibás* jelző legalább olyan mértékben illik erre a szórólapra – legalábbis a szöveg megfogalmazását illetően –, mint az értékesítésre! (Közléteszi: G. L.)

Ditroiti daliák

NHL

32. Diadalittas detroitit daliák

DIADALMAS detroiti daliák

A *Detroit* városnévből képzett *detroiti* melléknév első szótagjában *e* betűt kell írni, még akkor is, ha az alliteráció (a szemnek) tökéletesebb lenne *i*-vel. Erről egy olyan lapnak, amelynek magyar létére angol címe van (TopSport) igazán nem lett volna szabad megfeledkeznie. Valamit ment a címlap hibáján, hogy belül már jól van írva a cím, igaz, háromféleképpen (szándékosan?). (K. G.)

Bérces Mária Klára olvasónk arra kér bennünket, ne említ-sük a várost, ahol erre a felíratra bukkant, mert nem szeretné ki-pellengérezni. Teljességgel megértjük. Kétségtelen, hogy nem olyan könnyű az efféle műveltető képzős igealakokat helyesen leírni, de egy címfestőnek, még ha csak ragasztja is a betűket, nem kell annyira kapkodnia, hogy ne legyen ideje végiggondol-ni, vajon *tat* vagy *tatt* kell-e az *elszállítatjuk* szóalak belsejébe! Vagy csak azért van *itt a talánya*, azaz az általa „alkotott” rejté-lyes szóalak, mert mielőtt munkába ment, jóféle nedűkkel *itatta* *lány*a, s kapatossága következtében keverte össze a betűket? (Közléteszi: G. L.)

KECSKEMÉT Petőfivárosban 3 szobás + nap-palis, telefonos ház + 80 m²-es utcára nyíló WC-s, tusolós, szaunás melléképülettel eladó vagy II. emeletig 2 szobás, gázfűtéses, garázsos lakásra cserélhető értékegyeztetéssel. Irányár: ~~.....~~ mil-lió Ft. Érd.: ~~.....~~

A népdal szerint eddig inkább a kocsmá(ajtó) nyílt az utcára. Mint tudjuk: „Kihallatszik belőle a szép muzsikaszó...” Nos, in-nen mi hallatszik ki? (A Kecskeméti Lapokból ollózta **Holczer József**.)